Åtgärdsprogram

Grön handlingsplan 2025–2029

Länsstyrelsen
Jönköpings län

Titel:	Åtgärdsprogram Grön handlingsplan 2025-2029
Författare:	Caroline Jarlback, Lisa Karlsson och Elisabeth Johansson
Rapportnummer:	2025:03
Diarienummer:	501-4031-2024
Utgivningsår:	2025
Omslagsbild:	Pixabay

Förord

Den biologiska mångfalden och våra ekosystem står inför stora utmaningar. Förlusten av arter och livsmiljöer fortsätter i en oroväckande takt, samtidigt som klimatförändringarna ställer nya krav på vårt sätt att förvalta och utveckla landskapet. I Jönköpings län har vi ett ansvar att värna om våra speciella naturmiljöer - från de artrika odlingslandskapen till våra värdefulla skogar och vidsträckta våtmarker.

Åtgärdsprogrammet Grön handlingsplan 2025–2029 är ett viktigt verktyg i arbetet med att vända denna utveckling. Programmet är resultatet av en bred samverkan mellan länets aktörer och presenterar konkreta åtgärder för att stärka den biologiska mångfalden, utveckla grön infrastruktur och främja friluftslivet i vårt län. Det bygger vidare på tidigare arbete men tar också nya krafttag för att möta dagens och morgondagens utmaningar.

Särskilt glädjande är det breda engagemang som visats under framtagandet av programmet. Kommuner, region, myndigheter, näringsliv och ideella organisationer har alla bidragit med sin kunskap och erfarenhet. Detta engagemang ger hopp och visar att det finns en stark vilja att ta sig an de utmaningar vi står inför.

Programmet lyfter fram betydelsen av att se helheten i landskapet och hur olika värden hänger samman. Ett rikt friluftsliv förutsätter tillgång till värdefull natur, samtidigt som naturupplevelser ökar förståelsen för vikten av att bevara biologisk mångfald. Samtidigt är en fungerande grön infrastruktur avgörande för både arter och de ekosystemtjänster som vi människor är beroende av.

Vi står inför ett avgörande årtionde där våra insatser kommer att vara helt avgörande för om vi ska lyckas nå våra miljömål. Ingen aktör kan ensam vända utvecklingen - det krävs att vi alla bidrar utifrån våra olika roller och förutsättningar. Tillsammans kan vi skapa ett mer hållbart län där människor och natur utvecklas sida vid sida.

Innehåll

ÅTGÄRDSPROGRAM **1**

FÖRORD **3**

SAMMANFATTNING **8**

ALLA ÅTGÄRDER I ÖVERSIKT **9**

INLEDNING **11**

Syfte, mål och avgränsningar 11

Länsstyrelsens uppdrag 11

Avgränsningar och kopplingar till andra styrdokument 12

Näringslivet 13

Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling 13

Sveriges miljömål 14

Sveriges friluftslivsmål 15

NULÄGESANALYS **16**

Ett rikt växt- och djurliv 16

Markanvändning främsta påverkansfaktorn 16

Förlust av ekosystemtjänster 17

Låg andel skyddade områden i länet 17

Invasiva arter hotar den biologiska mångfalden 18

Myllrande våtmarker 18

Svårt att hejda igenväxningen 18

Ekonomiska och juridiska incitament saknas 19

Levande skogar 19

Dagens skogsbruk missgynnar många arter 19

Ensidigt fokus på virke 20

Mer varierad trädslagsblandning behövs 20

Fragmentering av värdefulla skogar 21

Ett rikt odlingslandskap 21

Färre men större jordbruksföretag 21

Förlust av jordbruksmark 22

Intresset för lokalproducerad mat ökar 22
God bebyggd miljö 22
Exploatering är en utmaning för grön infrastruktur 23
Natur- och grönområden för god hälsa 23
Grönstruktur som del i klimatanpassning 24
Friluftsliv 24
Intresset för friluftsliv växer 24
Kunskap kring allemansrätten behöver öka 25
FRAMTAGANDE OCH PROCESS 26
Uppföljning 26
Halvtidsavstämning 27
ÅTGÄRDER 28
1. Systematiskt arbete med biologisk mångfald 28
Syfte och mål 28
Bakgrund 28
Genomförande 29
Effekt och uppföljning 31
Mål som åtgärden bidrar till 31
Kostnad och finansiering 32
2. Kunskapshöjande insatser för biologisk mångfald 32
Syfte och mål 32
Bakgrund 32
Genomförande 33
Effekt och uppföljning 34
Mål som åtgärden bidrar till 35
Kostnad och finansiering 35
3. Samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället för biologisk mångfald och friluftsliv 35
Syfte och mål 35
Bakgrund 36
Genomförande 36
Effekt och uppföljning 37

Mål som åtgärden bidrar till 37
Kostnad och finansiering 38
4. Natur- och kulturvärden i ett landskapsperspektiv 38
Syfte och mål 38
Bakgrund 38
Genomförande 39
Effekt och uppföljning 39
Mål åtgärden bidrar till 40
Kostnad och finansiering 40
5. Uppvisningsgårdar i odlingslandskapet 40
Syfte och mål 40
Bakgrund 40
Genomförande 41
Effekt och uppföljning 42
Mål åtgärden bidrar till 43
Kostnad och finansiering 43
6. Upphandling av livsmedel 43
Syfte och mål 43
Bakgrund 43
Genomförande 45
Effekt och uppföljning 46
Mål åtgärden bidrar till 46
Kostnad och finansiering 47
7. Rätt våtmark på rätt plats 47
Syfte och mål 47
Bakgrund 47
Genomförande 48
Effekt och uppföljning 48
Mål åtgärden bidrar till 49
Kostnad och finansiering 49
8. Verka för att stärka skogens olika ekosystemtjänster 49
Syfte och mål 49

Bakgrund....49
Genomförande....50
Effekt och uppföljning....52
Mål som åtgärden bidrar till....53
Kostnad och finansiering....53
9. Stärkt grönplanering och utveckling av natur i tätortsmiljö....53
Syfte och mål....53
Bakgrund....54
Genomförande....56
Effekt och uppföljning....57
Mål som åtgärden bidrar till....59
Kostnad och finansiering....59

Sammanfattning

Åtgärdsprogrammet Grön Handlingsplan 2025–2029 ska i länet bidra till uppfyllandet av Sveriges miljömål, Sveriges friluftslivsmål och de globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030. Miljömålen som omfattas av åtgärdsprogrammet är Ett rikt växt- och djurliv, Ett rikt odlingslandskap, Levande skogar, Myllrande våtmarker och God bebyggd miljö.

Syftet med åtgärdsprogrammet är att skapa förutsättningar samt genomföra insatser för att förbättra miljötillståndet på regional nivå genom att ta fram effektiva åtgärder som genomförs i bred samverkan i länet. Åtgärderna i åtgärdsprogrammet kompletterar annat miljöarbete som pågår bland länets aktörer. Men trots omfattande arbete nås inte målen och hela samhället behöver öka takten i miljöarbetet. Åtgärderna i åtgärdsprogrammet är en del i detta arbete.

Samarbetet är en förutsättning för att nå målen på regional nivå. Genom samverkan kan arbetet effektiviseras samtidigt som åtgärder också får större genomslag. Åtgärdsprogrammet har därför tagits fram i bred samverkan mellan myndigheter, kommuner, regionen ideella organisationer och näringslivet.

Under 2023 har tre arbetsgrupper arbetat med att ta fram förslag på åtgärder för berörda miljömål och friluftslivsmålen. Länsstyrelsens ambition har varit att forma arbetsgrupper med bred representation, hög kompetens och rådighet. Genom att samla denna breda representation ökar förutsättningarna för att programmet ska vara väl förankrat bland länets aktörer för att skapa samordningsvinster i arbetet för att nå målen.

Alla åtgärder i översikt

Nr	Åtgärdsnamn	Ansvarig aktör (*huvudansvar)
1	Systematiskt arbete med biologisk mångfald	Eksjö kommun, Gislaved kommun, Habo kommun, Mullsjö kommun, Nässjö kommun, Region Jönköpings län, Sävsjö kommun, Tranås kommun, Vaggeryd kommun, Vetlanda kommun, Värnamo kommun, Länsstyrelsen i Jönköpings län Framtagande av indikatorer: Länsstyrelsen
2	Kunskapshöjande insatser för biologisk mångfald	Eksjö kommun, Gislaveds kommun, Habo kommun, Lantbrukarnas Riksförbund, Mullsjö kommun, Nässjö kommun, Region Jönköpings län, Skogsstyrelsen, Sävsjö kommun, Tranås kommun, Vetlanda kommun, Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län
3	Samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället för biologisk mångfald och friluftsliv	Region Jönköpings län
4	Natur- och kulturvärden i landskapsperspektiv	Länsstyrelsen i Jönköpings län*, Skogsstyrelsen
5	Uppvisningsgårdar i odlingslandskapet	Region Jönköpings län*, Lantbrukarnas Riksförbund, Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen i Jönköpings län
6	Upphandling av livsmedel	Region Jönköpings län*, Eksjö kommun, Gislaveds kommun, Habo kommun, Mullsjö kommun, Nässjö kommun, Sävsjö kommun, Vetlanda kommun, Länsstyrelsen i Jönköpings län

7	Rätt våtmark på rätt plats	Länsstyrelsen i Jönköpings län*, Skogsstyrelsen
8	Verka för att stärka skogens olika ekosystemtjänster	Aneby kommun, Eksjö kommun, Jönköpings kommun, Lantbrukarnas Riksförbund, Nässjö kommun, Skogsstyrelsen, Sävsjö kommun, Tranås kommun, Vaggeryds kommun, Vetlanda kommun, Värnamo kommun, Svenska kyrkan Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län
9	Stärkt grönplanering och utveckling av natur i tätortsmiljö	Aneby kommun, Eksjö kommun, Gislaveds kommun, Habo kommun, Mullsjö kommun, Nässjö kommun, Sävsjö kommun, Tranås kommun, Vetlanda kommun, Värnamo kommun, Länsstyrelsen i Jönköpings län

Inledning

De nationella miljömålen fungerar som riktmärken för miljöarbetet i Sverige på nationell, regional och lokal nivå. I Jönköpings län finns fem åtgärdsprogram för miljömålen som är indelade i olika teman. Utöver Åtgärdsprogram Grön handlingsplan 2025-2029 finns följande åtgärdsprogram:

- Åtgärdsprogram Anpassning till ett förändrat klimat 2021-2025
- Åtgärdsprogram Minskad klimatpåverkan 2021-2025
- Åtgärdsprogram Vattnets miljömål 2023-2027
- Åtgärdsprogram Hälsans miljömål 2023-2027

Tillsammans bildar de en helhet som jämsides med annat miljöarbete i länet bidrar till att nå miljömålen och målen för hållbar utveckling i Agenda 2030. Arbetet är en möjlighet för aktörer att samlas och gemensamt komma fram till prioriterade åtgärder i länet. Läs mer om åtgärdsprogrammen på länsstyrelsens webbplats.

Åtgärdsprogrammet för Grön handlingsplan som löper mellan 2025 och 2029 ersätter tidigare åtgärdsprogram som gällde från 2018 till och 2022.

Syfte, mål och avgränsningar

Målet med åtgärdsprogrammet är att underlätta arbetet med att förbättra miljötillståndet på regional nivå. I åtgärdsprogrammet finns förslag på åtgärder som ger stöd och vägledning för prioritering av insatser i det regionala och lokala miljömålsarbetet för att nå berörda miljömål, friluftslivsmål och de globala målen för hållbar utveckling. För att få ut mesta möjliga effekt av våra insatser krävs samarbete.

Grön handlingsplan består totalt av fem olika delar: sammanfattning, bakgrund, nulägesbeskrivning, insatsområden och vägledning samt åtgärdsprogram. I samband med att åtgärdsprogrammet har förnyats har även en ny nulägesbeskrivning tagits fram.

Länsstyrelsens uppdrag

Länsstyrelsen har i uppdrag att verka för att miljömålen och friluftslivsmålen nås i Jönköpings län. En del i detta är att utveckla, samordna, genomföra och följa upp regionala åtgärdsprogram. Länsstyrelsen ska också integrera Agenda 2030 i åtgärdsprogrammen i syfte att bidra till arbetet gentemot de globala hållbarhetsmålen. Länsstyrelsens övergripande uppdrag är att verka för ett långsiktigt hållbart samhälle och att nationella mål får genomslag i länet.

Avgränsningar och kopplingar till andra styrdokument

Grön handlingsplan omfattar flera sakområden som återfinns i andra styrdokument och berör aktörer i länet. Nedan listas exempel på styrdokument och målsättningar på olika nivåer som har koppling till Grön handlingsplan och dess åtgärder.

Internationellt

- De globala målen för hållbar utveckling inom Agenda 2030
- Konventionen för biologisk mångfald (CBD)
- EU:s strategi för biologisk mångfald
- EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP)
- FN:s generalförsamling antog 2022 en resolution som förklarar att en ren, hälsosam och hållbar miljö är en mänsklig rättighet.
- Europeiska landskapskonventionen

Nationellt

- Nationellt mål för hållbara städer
- Nationella miljömål samt etappmål
- Nationella friluftslivsmål
- Nationella folkhälsopolitiska mål
- Nationella kulturmiljömålen
- Nationell strategi och regeringens handlingsplan för klimatanpassning

Regionalt

- Regional utvecklingsstrategi
- Smålands skogs- och trästrategi
- Klimat- och energistrategi för Jönköpings län
- Strategi och handlingsplan för jämlik hälsa i Jönköpings län
- Regional livsmedelsstrategi
- Landskapsstrategi för biologisk mångfald i Jönköpings län
- Åtgärdsprogrammen för miljömål
- Vattenförvaltningens åtgärdsprogram
- Regionala besöksnäringsstrategin

Näringslivet

Under genomförandeperioden av detta åtgärdsprogram pågår en parallell process med Hållbarhetslöftet för företag[1]. Detta ska ses som ett komplement till miljöarbetet som sker genom åtgärdsprogrammen och berör fler frågor än de som ryms i Grön handlingsplan. Åtgärdsprogrammet Grön handlingsplan 2025–2029 innefattar därför endast miljöarbete på företagsnivå inom de närmast berörda branscherna (jord-och skogsbruk).

Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling

Agenda 2030 är världens gemensamma agenda för omställning till ett hållbart samhälle. Det övergripande syftet med Agenda 2030 är att vi ska uppnå en socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar värld. Agendan innehåller 17 mål som preciseras med 169 delmål som världens länder har enats om. Alla länder och aktörer i samhället är viktiga för genomförandet av Agenda 2030. Problemen är i många fall globala medan lösningarna är lokala, vilket innebär att aktörer i länet har en betydelsefull roll i att bidra till Sveriges arbete med Agenda 2030 och hållbar utveckling. Det går inte att uppnå bestående hållbarhet utan att ta hänsyn till de tre delar som hållbarhet består av: ekonomisk hållbarhet, social hållbarhet och miljömässig hållbarhet. Inget mål kan nås på bekostnad av ett annat – och framgång krävs inom alla områden för att målen ska kunna uppnås.

Grön handlingsplan berör flera av de globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030:

- Mål 2: Ingen hunger
- Mål 3: Hälsa och välbefinnande
- Mål 6 Rent vatten
- Mål 10: Minskad ojämlikhet
- Mål 11: Hållbara städer och samhällen
- Mål 12: Hållbar konsumtion och produktion
- Mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald
- Mål 16: Fredliga och inkluderande samhällen

[1] Länsstyrelsen (2025). Hållbarhetslöftet för företag

Sveriges miljömål

Sveriges miljömål är det nationella genomförandet av den miljömässiga dimensionen av de globala hållbarhetsmålen. Miljömålssystemet syftar till att skapa ett strukturerat miljöarbete med en systematisk uppföljning av miljöpolitiken och ska tillämpas på alla nivåer i det svenska samhället. Miljömålssystemet består av ett generationsmål, miljökvalitetsmålen och etappmålen.

Generationsmålet är det övergripande mål som innebär att vi till nästa generation ska lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Generationsmålet innebär alltså att förutsättningarna för att lösa miljöproblemen ska nås inom en generation. Miljöpolitiken ska fokusera på att:

- Ekosystemen har återhämtat sig, eller är på väg att återhämta sig, och deras förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster är säkrad.
- Den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart.
- Människors hälsa utsätts för minimal negativ miljöpåverkan samtidigt som miljöns positiva inverkan på människors hälsa främjas.
- Kretsloppen är resurseffektiva och så långt som möjligt fria från farliga ämnen.
- En god hushållning sker med naturresurserna.
- Andelen förnybar energi ökar och att energianvändningen är effektiv med minimal påverkan på miljön.
- Konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt.

De 16 miljömålen beskriver den kvalitet vi vill att miljön ska ha till år 2030. Till varje mål finns ett antal preciseringar som förtydligar vad målet innebär. Preciseringarna är också viktiga som vägledning och som stöd vid uppföljning. Åtgärdsprogrammet Grön Handlingsplan berör främst miljömålen:

- Ett rikt växt- och djurliv
- Myllrande våtmarker
- Levande skogar
- Ett rikt odlingslandskap
- God bebyggd miljö

Etappmålen identifierar en önskad samhällsomställning. De är steg på vägen för att nå generationsmålet och ett eller flera miljömål. Enligt etappmålen ska kommuner och andra aktörer tillvarata och integrera stadsgrönska och ekosystemtjänster i planering, byggande och förvaltning av den byggda miljön senast 2025.

Information om arbetet för miljömålen finns på webbplatsen Sveriges miljömål.

Sveriges friluftslivsmål

I Sverige finns tio friluftslivsmål där det övergripande målet för målen är att är att stödja människors möjligheter att vistas ute i naturen och utöva friluftsliv där allemansrätten är en grund för friluftslivet:

1. Tillgänglig natur för alla
2. Starkt engagemang och samverkan
3. Allemansrätten
4. Tillgång till natur för friluftsliv
5. Attraktiv tätortsnära natur
6. Hållbar regional tillväxt och landsbygdsutveckling
7. Skyddade områden som resurs för friluftslivet
8. Ett rikt friluftsliv i skolan
9. Friluftsliv för god folkhälsa
10. God kunskap om friluftslivet

Nulägesanalys

Nedan följer en sammanfattning av den omvärlds- och nulägesanalys för de berörda miljömålen och friluftslivsmålen som togs fram som en utgångspunkt i framtagandet av åtgärdsprogrammet. Nulägesanalysen i sin helhet finns publicerad på Länsstyrelsens webbplats.

Ett rikt växt- och djurliv

Definitionen av miljömålet är att ”*den biologiska mångfalden ska bevaras och nyttjas på ett hållbart sätt för nuvarande och framtida generationer. Arternas livsmiljöer och ekosystemen med tillhörande funktioner och processer ska värnas*”.

Trots att det utförs en mängd åtgärder bedöms målet inte vara möjligt att nå till år 2030 med befintliga styrmedel. Utvecklingen i miljötillståndet bedöms som negativ för kommande år. För att nå målet bör Sverige uppnå ett hållbart nyttjande av mark, vatten och andra naturresurser. Hänsynen behöver vara tillräckligt omfattande och anpassas till landskapets naturmiljövärden.

Aktörer i länet lyfter att det saknas tillräcklig kunskap om biologisk mångfald hos beslutsfattare, beställare och utförare. Det är svårt att värdesätta biologisk mångfald i ekonomiska termer och frågorna får därför ge vika för andra intressen[2]. Aktuella planeringsunderlag är ett viktigt verktyg för att underlätta arbetet med gröna frågor. Aktörerna betonar också att det krävs långsiktighet och en helhetssyn på ekosystemtjänster för att kunna arbeta på ett sätt som bidrar till uppfyllandet av miljömålet.

Markanvändning främsta påverkansfaktorn

Den viktigaste påverkansfaktorn till den negativa utvecklingen för arter och naturtyper kopplas till markanvändning, främst inom jord- och skogsbruk[3]. Både igenväxning och en alltmer intensiv och storskalig markanvändning fragmenterar och utarmar landskapet på viktiga miljöer som tidigare var vanliga, såsom naturskog, ängar och naturbetesmarker, öppna sandområden, rikkärr och småvatten. Förändrad markanvändning har i ett lite längre perspektiv lett till att naturbetesmarker och slåtterängar minskat. För att nå målet behöver vi uppnå ett hållbart nyttjande av mark, vatten och andra naturresurser. Hänsynen behöver vara tillräckligt omfattande och anpassas till landskapets naturmiljövärden. För att motverka negativa

[2] Workshop på Länsstyrelsen den 14 november 2022

[3] Naturvårdsverket (2023). Ett rikt växt- och djurliv: Fördjupad utvärdering av miljömålen 2023

habitatförändringar och fragmentering krävs samverkan och planering på landskapsnivå med samtidig hänsyn till klimatanpassning.

Den snabba förlusten av biologisk mångfald bedöms vara ett minst lika allvarligt hot som de pågående klimatförändringarna och är dessutom på olika sätt kopplade till dessa[4] . Den ökade risken för torka till följd av förlängd växtsäsong, ökad avdunstning och minskad nederbörd i perioder kommer påverka både miljöer på land och i vatten. Vissa arter är känsliga för temperaturförändringar och kan få det svårare att överleva i ett varmare klimat[5]. Därmed behöver fokus även vara på en hållbar mark- och vattenanvändning för att kunna hantera indirekta effekter av klimatförändringarna.

Förlust av ekosystemtjänster

Förutom att ekosystem utgör livsmiljöer för arter bidrar de också med många funktioner och tjänster som är nödvändiga för vår hälsa och välfärd. Ett enda träd kan till exempel bidra med luftrening, vatten-reglering, temperaturreglering, boplatser, ökad hälsa och föda till en mängd arter[6]. Forskning visar att förlust av biologisk mångfald har en negativ påverkan på ekosystemens förmåga att tillhandahålla tjänster som människor är beroende av[7] [8]. Även om enskilda funktioner kan påverkas positivt begränsas den samlade förmågan att leverera produkter och tjänster i alla ekosystem. Att prioritera och optimera en specifik ekosystemtjänst riskerar därmed att försvaga andra tjänster.

Låg andel skyddade områden i länet

För att arter ska kunna överleva i stabila ekosystem behöver vi skydda natur. Enligt EU ska 30 procent av land och vattenarealen vara skyddad till 2030. I ett europeiskt perspektiv hamnar Sverige bland de sämsta länderna i andel skyddad natur. Andelen skyddad natur i Jönköpings län under 2023 var 2,8 procent av ytan och är betydligt lägre jämfört med genomsnittet i landet på 12,1 procent från samma år. Sedan år 2018 har antalet naturreservat i länet ökat från 153 till 185 i länet. Arealen skyddad natur har under 2024 ökat med 360 hektar genom elva nya naturreservat samt två utökningar.

---

[4] IPCC (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability

[5] Forskning.se (2020) Oförberedda växter extra klimatkänsliga.

[6] Naturvårdsverket (2022). Ekosystemtjänster

[7] Fanin et al. (2018). Consistent effects of biodiversity loss on multifunctionality across contrasting ecosystems. Nature Ecology and Evolution. 2. 269-278.

[8] Bergström et al. (2020). Klimatförändringar och biologisk mångfald – Slutsatser från IPCC och IPBES i ett svenskt perspektiv. SMHI och Naturvårdsverket. Klimatologi Nr 56.

Invasiva arter hotar den biologiska mångfalden

Ett betydande hot mot den biologiska mångfalden är invasiva främmande arter som sprider sig och konkurrerar ut inhemska arter. Till följd av ett varmare klimat kommer både befintliga invasiva arter i länet att få möjlighet till större spridning och troligtvis kommer vi också få in fler invasiva arter i länet. Ju mer de sprider sig desto dyrare blir åtgärderna. Antalet inrapporteringar av invasiva främmande arter har ökat kraftigt på senare tid[9]. Det behöver däremot inte nödvändigtvis betyda att arterna har spridit sig i den utsträckningen, utan kan snarare bero på en ökad medvetenhet hos allmänheten.

Myllrande våtmarker

Definitionen av miljömålet är att ”*våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden*”.

Miljömålet bedöms inte vara möjligt att nå fram till 2030 i Jönköpings län med befintliga styrmedel. Utvecklingen bedöms vara neutral eftersom positiva faktorer, såsom ökade bidrag och kontinuerligt åtgärdsarbete respektive negativa faktorer som ökad igenväxning och fler invasiva arter, tar ut varandra i längden.

Länets aktörer lyfter att det har visat sig vara svårt att återskapa myrar för att stärka den gröna infrastrukturen mellan de befintliga myrarna i länet. För fåglar är länets myrar av stor betydelse för den gröna infrastrukturen på internationell nivå. Utdikade torvmarker, till exempel mossar, är dessutom orsak till omfattande utsläpp av växthusgaser. Vi som lever i ett våtmarksrikt län bär därför ett stort ansvar att värna de myrar som fortfarande finns kvar. Vidare behöver vi restaurera befintliga våtmarker och anlägga nya som passar in i landskapet tillsammans med redan befintliga våtmarker.

Svårt att hejda igenväxningen

Sedan början av 1800-talet har stora arealer våtmark torrlagts till följd av jord- och skogsbruk och att de inte längre hävdas med slåtter eller bete. Sett till hela landskapet har våtmarkerna stor betydelse för omgivande markers hydrologi, lokalklimat och ekologi. Det bedrivs därför ett aktivt arbete med att bevara våtmarkernas värden och ekosystemtjänster i länet. Trots ökade resurser och stegrad arbetstakt har det visat sig vara svårt att hejda igenväxningen. Kvävenedfall, utebliven hävd, dikning och låga vattenflöden leder till att våtmarker snabbt växer igen.

[9] Åtgärdsprogram Anpassning till ett förändrat klimat

Ekonomiska och juridiska incitament saknas

De ekonomiska och juridiska incitamenten för den enskilde att återställa våtmarker är inte tillräckliga. Arbetet med restaurering, skydd och skötsel är fortsatt i hög grad beroende av statliga resurser. I Naturvårdsverkets förslag till regeringen lyfts behovet av långsiktighet och kontinuitet i de satsningar som görs, inte minst avseende finansiering[10] . Vidare behöver regelverk som berör markavvattningsföretag reformeras och villkoren i tillståndsbeslut behöver bli tydligare. För att stärka hänsynen inom skogsbruket föreslås det också att rådgivning och kompetensutveckling behöver få mer resurser.

Levande skogar

Definitionen av miljömålet är att ”*skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras och kulturmiljövärden och sociala värden värnas*”.

Miljömålet bedöms inte vara möjligt att nå fram till 2030 i Jönköpings län och utvecklingen är negativ. Trots att aktörer i länet, inte minst privatpersoner som utgör den absoluta majoriteten av skogsägarna, gör viktiga insatser för att bevara och förstärka befintliga natur- och kulturvärden i skogen bedöms det i dagsläget inte vara tillräckligt för att vända trenden och närma sig miljömålet. Arbetet behöver accelereras ytterligare.

Länets aktörer lyfter fram att det finns få ekonomiska incitament, en avsaknad av landskapsperspektiv samt ett kortsiktigt tänkande som försvårar möjligheten att nå målet[11]. Helheten av ekosystemtjänster som skogen ger underskattas eftersom det är svårt att beräkna dess värden. För att nå målet behöver vi arbeta med rätt åtgärd på rätt plats, få en ökad variation i brukningsmetoder, ståndortsanpassa, förbättra spridningskorridorer för arter och öka kunskapen om grön infrastruktur och planering utifrån ett landskapsperspektiv.

Dagens skogsbruk missgynnar många arter

Dagens brukade skog är mer sluten och likåldrig i jämförelse med skogen för hundra år sedan. Det finns få gamla träd och det saknas i hög utsträckning naturligt skapad grov död ved[12]. Dagens intensiva skogsbruk innebär att många arter inte hinner etablera sig då träden avverkas tidigare än förr. I Jönköpings län finns omkring 680 skogsanknutna arter

[10] Naturvårdsverket (2023). Förslag till regeringen

[11] Workshop på Länsstyrelsen den 14 november 2022

[12] Artdatabanken SLU (2022). Skogens arter har det svårt.

som bedöms hotade eller nära hotade. En stor andel av de hotade arterna är knutna till lövskog[13]. Under de senaste tio åren har utvecklingen för skogens fåglar i Östra Götaland varit tydligt negativ[14] [15]. Minskningarna är statistiskt säkra för arter knutna till naturvärden i skogen generellt, för arter knutna till död ved samt för arter knutna till lövrik skog. Läget är särskilt dåligt för fåglar som är knutna till död ved, vilka har minskat med 5,7 procent per år i genomsnitt.

Ensidigt fokus på virke

Ett produktionsinriktat skogsbruk skapar stor samhällsnytta men ett allt för ensidigt fokus på virke riskerar att skogens mängd av olika nyttor inte tillvaratas optimalt utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv. Samtidigt som det svenska skogsbruket har ökat skogens virkesförråd under de senaste 100 åren har trakthyggesbruket gjort att skogslandskapet kraftigt förändrats och medfört sämre förutsättningar för många växter, djur och svampar. Merparten av de hotade arterna är beroende av lång skoglig kontinuitet med stor strukturell mångfald, inte bara förekomsten av gamla träd. Den främsta förklaringen till miljöproblemen i skogen är att det finns starka företagsekonomiska som styr mot ett produktionsinriktat skogsbruk, medan de ekonomiska incitamenten att rikta verksamheten mot andra nyttigheter är svaga eller obefintliga. [16]

Mer varierad trädslagsblandning behövs

På magra marker växer tall bättre än gran och är därför ett lämpligare trädslag ur produktionssynpunkt. Älgbetesinventeringarna mellan 2016 och 2024 visar att andelen oskadad tall har ökat från 61 till 65 procent. Sedan 2016 har även andelen ungskog föryngrad med tall på mager mark ökat från 20 till 62 procent medan föryngring av gran på samma mark sjunkit enligt en sammanvägning för de tre senaste inventeringarna[17]. Utvecklingen går därmed åt rätt håll, men i dessa marker behöver åtgärder fortfarande vidtas för en bättre ståndortsanpassning. Med en varierad trädslagsblandning kan livsmiljöer för många arter upprätthållas i brukad skog. Att spara stora lövträd kan ge positiva effekter för exempelvis fågellivet i annars fågelfattiga uppväxande granplanteringar. Om trädslag som naturligt förekommer i landskapet får möjlighet att etablera sig och växa upp till vuxna träd på lämpliga ståndorter ökar den biologiska mångfalden och också mängden foder till det vilda djurlivet.

---

[13]Länsstyrelsen (2023). Regional årlig uppföljning av miljömålen i Jönköpings län.
[14]Sveriges miljömål (2023). Indikator häckande fåglar i skogen
[15]Koppling till mål 15.2 Främja hållbart skogsbruk, stoppa avskogningen och återställ utarmade skogar
[16]Skogsstyrelsen (2022). Levande skogar – Fördjupad utvärdering 2023.
[17]Skogsstyrelsen (2024). Skoglig betesinventering

Fragmentering av värdefulla skogar

Trots ökning av formellt skyddad skog och frivilliga avsättningar fragmenteras värdefulla skogar i allt högre utsträckning. Detta beror på att förekomsten av områden med skogar som har höga naturvärden blir allt glesare. Den ökade fragmenteringen leder till försämrad funktionell konnektivitet för många arter. Det betyder att spridningsmöjligheterna för arterna minskar, vilket gör det svårare för dem att komma tillbaka till områden efter störningar. En funktionell grön infrastruktur i skogen med säkerställda spridningsvägar för arter är särskilt viktig i och med pågående klimatförändringar[18].

Ett rikt odlingslandskap

Definitionen av miljömålet är att ”*odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks*.”

Utvecklingen bedöms vara neutral samtidigt som det bedöms vara fortsatt svårt att nå målet till år 2030 med befintliga styrmedel. Medan läget för odlingslandskapets ekosystemtjänster, markens tillstånd och friluftslivet bedöms som stabilt ligger den stora utmaningen i att vända trenden för landskapets natur- och kulturvärden.

Länets aktörer lyfter att förlusten av traditionell kunskap kan innebära att hävden försämras. Samtidigt innebär uteblivna generationsskiften, bland annat till följd av låg lönsamhet, att vi får färre lantbrukare som kan försörja oss med livsmedel. Färre jordbruksenheter kan även leda till fragmentering av biotoper i landskapet vilket inverkar negativt på naturvärdena.

Färre men större jordbruksföretag

Antalet jordbruksföretag i länet har minskat kraftigt sedan 1975 och fortsätter minska. Tydligast är trenden för jordbruksföretag med nötkreatur. Samtidigt blir de kvarvarande jordbruksföretagen större. Detta innebär att jordbruksverksamheten koncentreras till vissa geografiska områden, medan andra riskerar att överges med igenväxning som följd. Detta bidrar till en negativ utveckling för natur- och kulturvärden i odlingslandskapet. Förändring i koncentrationen av betesdjur kan vidare leda till en försämrad skötsel av betesmarkerna. Därför är det viktigt att ta tillvara engagemanget i dessa bygder. Mellan 2021 och 2023 har andelen ekologiskt odlad åkermark sjunkit från 24,1 till

[18] Skogsstyrelsen (2022). Levande skogar – Fördjupad utvärdering 2023

21 procent i länet[19]. Därmed har utvecklingen för andelen ekologiskt odlad åkermark vänt nedåt.

Förlust av jordbruksmark

Exploatering av jordbruksmark är irreversibelt och har negativ påverkan på såväl biologisk mångfald som framtida livsmedelsförsörjning. Vid planläggning av tidigare oexploaterad mark har det visat sig svårt att ta tillvara de värden som finns på platsen, till exempel kopplat till grön infrastruktur, kulturmiljö eller friluftsliv. Jönköpings län är ett av sex län i landet som exploaterade störst andel jordbruksmark under åren 2016 – 2020. Småhusen står för den största andelen av byggnader som byggs på jordbruksmark. Den övriga delen är framför allt mark som inte längre brukas och som långsamt växer igen till skog. Skillnaden mot exploaterad mark är att igenvuxen mark kan bli åkermark igen utan alltför stora insatser om det skulle behövas i framtiden[20].

Intresset för lokalproducerad mat ökar

Intresset för lokalproducerade livsmedel har ökat de senaste åren. Antalet reko-ringar fortsätter växa liksom antalet medlemmar. Numera finns det tolv reko-ringar i länet. Antalet företag som förädlar och säljer gårdsprodukter, till exempel via gårdsbutiker har ökat avsevärt de senaste tio åren. Intresset för lokalproducerad mat ökade generellt under Covid-19-pandemin[21]. Arbetet med att öka efterfrågan på lantbrukets produkter är en viktig fråga inom svenskt miljömålsarbete som bland annat genomförs via aktiviteter i den regionala livsmedelsstrategin. Mot bakgrund av det ansträngda omvärldsläget under de senaste åren har intresset för lokalproducerad mat också ökat utifrån ett beredskapsperspektiv.

God bebyggd miljö

Definitionen av miljömålet är att ”*städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvården ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.*”

[19] Jordbruksverket (2025). Jordbruksverkets statistikdatabas.
[20] Jordbruksverket (2021). Exploatering av jordbruksmark 2016-2020
[21] Region Jönköpings län (2020). Attityd- och kunskapsmätning regional mat

Miljömålet bedöms vara svårt att nå till år 2030. Utvecklingen i miljötillståndet är negativ för bland annat tätortsnära grönytor, infrastruktur, kulturmiljövärden och bullerstörning hos människor.

Länets aktörer lyfter att det saknas långsiktighet och helhetsperspektiv i de beslut som fattas. Det finns behov av att öka kunskapen i alla led och även att utöka samarbetet mellan kommun och näringsliv. Det finns även ett behov av aktuella planeringsunderlag.

Exploatering är en utmaning för grön infrastruktur

En av de största utmaningarna för en sammanhållen grön infrastruktur är den pågående exploateringen. Tätorter i Jönköpings län både växer och blir tätare. En förtätning är bra ur flera resursperspektiv men ställer också krav på platsens lämplighet och på väl genomarbetade planer. Med ökande befolkning och bostadsbehov ses den täta staden som lösningen för många miljöproblem, till exempel minskad energianvändning och bättre nyttjande av befintlig infrastruktur. Men den förtätade staden kan också innebära ökad påfrestning på miljö och människa när till exempel stråk mellan naturområden bryts och luftföroreningar ökar. Risken för konfliktytor ökar också när flera intressen ska samsas om en liten yta. Det behövs tydliga politiska avvägningar och ställningstaganden för att minimera intressekonflikter och skapa en god livsmiljö för människor. Tidigt i planeringen behöver man se över vilka redan befintliga strukturer som kan användas för att stärka den gröna infrastrukturen.

Natur- och grönområden för god hälsa

Att vistas i naturen kan bidra till en bättre hälsa genom exempelvis minskad stress, stärkt kognitiv förmåga och förbättrad psykisk hälsa. Minskad stress kan i sin tur ha en positiv effekt på immunförsvaret. Grönområden skapar också bättre möjligheter för fysisk aktivitet, vilket kan föra med sig positiva hälsoeffekter så som bättre balans och minskad övervikt och fetma. Dessutom minskar exponeringen för buller, luftföroreningar, värme och skadligt solljus[22] . Ensamhet är ett växande samhällsproblem som blir alltmer uppmärksammat, inte minst i kölvattnet av covid-19-pandemin. Detta belyser vikten av att i ett tidigt skede tänka kring sociala frågor när nya områden eller stadsdelar renoveras och planeras. Studier visar att grönområdets betydelse för hälsan har störst betydelse för socioekonomiskt utsatta, funktionsnedsatta, gamla och barn. Andelen barn som varje dag vistas i grönområden har minskat betydligt över tid, från 78 procent 2003 till 49 procent 2019. Barn med utrikes födda vårdnadshavare och barn som bor trångt vistas mer sällan i grönområden jämfört med andra barn.

[22] Folkhälsomyndigheten, information om friluftsliv för bättre folkhälsa

Grönstruktur som del i klimatanpassning

Klimatförändringarna påverkar redan idag den byggda miljön och vi ser redan nu negativa effekter till följd av klimatförändringar. Flera kommuner i länet har de senaste åren upplevt stora utmaningar till följd av bland annat värmeböljor, torka, skyfall, översvämningar och låga grundvattennivåer. Grönstrukturen i form av parker, grönområden och vattenmiljöer i landskapet är en viktig del i klimatanpassningen och naturbaserade lösningar lyfts fram som ett betydande verktyg för klimatanpassning och andra samhällsutmaningar. Träd i en stad bidrar till exempel med skugga, ökad luftfuktighet och har också en reglerande funktion vad gäller luftrening och temperatur. Växter och grönområden i en stad kan tillsammans med dammar och andra vattenmagasin ge skydd mot översvämningar, bränder och erosion[23].

Friluftsliv

Friluftsliv kan definieras som en utomhusvistelse i ett natur- eller kulturlandskap utan krav på tävling. Friluftslivet bidrar till att människor får natur- och kulturupplevelser och ett ökat välbefinnande. Det bidrar också till en bättre folkhälsa och en ökad förståelse för naturen och miljön samtidigt som det stärker den regionala utvecklingen och ekonomin. Tre grundläggande förutsättningar är nödvändiga för friluftsliv: tillgång, tillgänglighet och kvalitet. Skötsel, skydd och förvaltning av natur utgör därför en viktig del för att både den biologiska mångfalden samt friluftslivet kan bevaras och utvecklas.

Ett hinder för friluftsliv i större utsträckning är att många upplever en brist på lämpliga platser att vistas på. Utanför bebyggda områden är skogen den mest besökta friluftsmiljön och flest besök görs i tätortsnära skogar.

Intresset för friluftsliv växer

Undersökningar visar att intresset för friluftsliv växer. Utvecklingen drivs preliminärt av ett ökat intresse från kommersiella aktörer, att friluftslivet blivit mer populärt bland användare och att offentliga aktörer betraktar friluftslivet som ett medel för att nå andra syften som folkhälsa och attraktiva besöksmål. Det växande intresset kan även innebära att det behövs ytterligare insatser för att öka möjligheten att kunna vistas i naturen, att tillgängligheten till fler platser behöver ses över och att åtgärder genomförs för att fler ska få tillgång till naturen.

[23] Naturvårdsverket- Indikatorer för hälsopromoverande urbana grönområden

Kunskap kring allemansrätten behöver öka

Ett växande intresse för friluftsliv kan medföra flera målkonflikter. I takt med att aktiviteter som mountainbike-cykling, terränglöpning, paddling och liknande ökar riskerar också slitaget på omgivande natur att öka, till exempel i form av störning av både mark och djur. Det ställer även krav på utövaren om kunskap kring allemansrätten. I förra åtgärdsprogrammet för Grön handlingsplan fanns en åtgärd om att öka kunskapen om allemansrätten. Förutom att informera på webbplatser och vid naturområden har flera insatser genomförts riktat mot skolklasser och nyanlända. Personer som växt upp i urbana miljöer och/eller har sitt ursprung i andra länder kan ha en annorlunda relation till naturupplevelser och den svenska naturen och det är därför extra viktigt med informationsinsatser till denna grupp.

Framtagande och process

Processen med nytt åtgärdsprogram startade under hösten 2022 när Länsstyrelsen påbörjade en omvärlds- och nulägesanalys över friluftslivsmålen och berörda miljömål. Utifrån den påbörjade analysen anordnade Länsstyrelsen två workshops med deltagare från bland annat kommunerna, Region Jönköpings län och olika föreningar. Workshoparnas syfte var att presentera en lägesbild över de berörda miljömålen och identifiera vilka av länets största utmaningar som bör prioriteras vid formuleringen av nya åtgärder. Deltagarna på workshoparna använde sig av förändringslogik och metoden med problem- och målträd för att identifiera vilka insatser som behövs för att lösa länets utmaningar. Resultatet från de två tillfällena användes sedan som underlag till arbetsgrupperna vid formuleringen av nya åtgärder.

I april 2023 genomförde Länsstyrelsen även en kompletterande workshop med brett inbjudna deltagare från exempelvis kommunerna, regionen, föreningar och andra myndigheter för att i samverkan identifiera de befintliga processer och strukturer som kopplar an till åtgärdsprogrammet. I samband med tillfället kunde deltagarna också anmäla sitt intresse till arbetsgrupperna. Arbetsgrupperna delades in i tre grupper utefter sakområde (sammanställning av deltagarna i respektive arbetsgrupp finns i bilaga 1):

- Odlingslandskapet
- Skogslandskapet
- Tätorter och tätortsnära natur

Länsstyrelsens ambition har varit att få arbetsgrupper med hög kompetens och en bred representation från olika aktörer i länet. Genom den breda representationen vill Länsstyrelsen att programmet ska bli väl förankrat för att därigenom skapa samordningsvinster och bättre effektivitet i arbetet för att nå miljömålen.

Uppföljning

Åtgärderna i programmet följs årligen upp av respektive ansvarig aktör genom bedömningar av hur långt arbetet kommit. Uppföljningen sker i åtgärdswebben som är ett publikt webbverktyg för uppföljning och redovisning av länens regionala åtgärdsprogram för miljömål.

Uppföljningen av genomförandet av åtgärderna bedöms av respektive aktör enligt en genomförandegrad. En vägledning för bedömning av genomförandegraden finns för respektive åtgärd enligt följande skala:

G: Åtgärden är genomförd helt, eller i huvudsak, alternativ pågår kontinuerligt.

H: Åtgärden är genomförd till hälften eller mer.

P: Åtgärden är påbörjad men ej genomförd till hälften.

E: Åtgärden är ej påbörjad.

Ej relevant: Åtgärden är ej relevant.

Uppföljningen omfattar även en kort beskrivning av vad som gjorts. Länsstyrelsen sammanställer och analyserar åtgärdsuppföljningen där en komprimerad analys sedan publiceras på webbplatsen. I åtgärdswebben kan varje aktör själv göra utdrag för att sammanställa sina egna, men även länets, resultat i det format som passar varje aktör.

Halvtidsavstämning

Länsstyrelsen planerar att göra en halvtidsavstämning när halva programperioden är genomförd. Halvtidsavstämningen ska ge svar på vilka åtgärder som kan kräva fler insatser och varför samt om några åtgärder behöver justeras eller ska strykas. Översynen av åtgärderna sker i dialog med berörda aktörer.

Åtgärder

I denna del listas programmets nio åtgärder. Under rubriken ”Berörda aktörer” anges organisationer som ses som relevanta eller berörda för genomförandet av åtgärden, men inte nödvändigtvis ansvarar för åtgärden. De aktörer som åtagit sig åtgärderna listas på Länsstyrelsens webb. Ytterligare aktörer har möjlighet att ansluta sig till åtgärderna under programperioden genom att kontakta miljömålssekretariatet. Åtgärderna följs upp en gång per år av de aktörer som åtagit sig åtgärder.

1. Systematiskt arbete med biologisk mångfald

Syfte och mål

Aktören ska under programperioden etablera ett systematiskt arbetssätt med biologisk mångfald. Det systematiska arbetet ska inkluderas i verksamhetens befintliga system och rutiner där det är lämpligt.

Bakgrund

Förlusten av biologisk mångfald är en av våra stora samhällsutmaningar. I Sverige minskar den biologiska mångfalden. Ungefär tio procent av Sveriges djur, växter och svampar är hotade. Detta innebär att över 2 000 arter, varav mer än hälften finns i Jönköpings län, riskerar att försvinna. Alla verksamheter är på något sätt beroende av den biologiska mångfalden. För att vända den negativa utvecklingen för biologisk mångfald behövs ett systematiskt arbetssätt som tar ett helhetsgrepp kring frågan, på liknande sätt som många aktörer idag arbetar med klimatanpassning och minskad klimatpåverkan. Ett systematiskt hållbarhetsarbete skapar förutsättningar att minska risker och tillvarata möjligheter, möta omvärldens förväntningar på hållbarhetsansvar och bidrar till verksamhetens strategiska inriktning[24].

Genom att ha kunskap om verksamhetens påverkan på naturen, sätta upp mål och följa upp dessa säkerställs att aktörer i länet genomför den typ av insatser som ger mest effekt för den biologiska mångfalden och miljömålen. Det handlar också om att skapa en långsiktighet för de åtgärder, prioriteringar och beslut som tas. Att arbeta systematiskt med biologisk mångfald kan exempelvis handla om att lyfta och ta hänsyn till grönstruktur, biologiskt kulturarv och friluftsliv när beslut ska tas om kommunala planer.

[24] SUSA – Sustainable Standards 2023: Standard för systematiskt hållbarhetsarbetet (1:2023)

Genomförande

Åtgärden innebär att ett systematiskt arbete införs i den egna verksamheten genom att aktören organiserar, undersöker och följer upp verksamhetens påverkan på biologisk mångfald och ekosystemtjänster i land- och vattenmiljöer. Arbetssättet integreras i aktörens ordinarie processer. Utifrån det rekommenderade upplägget eller motsvarande metod anpassar aktören åtgärden så det passar den egna verksamheten.

Åtgärden omfattar även framtagande av indikatorer som kan användas för att följa upp arbetet. Framtagandet samordnas av Länsstyrelsen i Jönköpings län.

Rekommenderat upplägg

Upplägget följer vedertagna metoder för systematiskt arbete och går i linje med exempelvis Science-based targets for nature (SBTN), Lathund för klimatanpassning och PDCA-cykeln (Plan-do-check-act).

Planera/Etablera

Planera upplägget för arbetet. Säkerställ att det finns en beskrivning, ett uttalat ansvar, resurser och en plan för arbetet. Fördela ansvar för att genomföra processen, eller sätt ihop en arbetsgrupp. I detta steg är den organisatoriska tydligheten, att ha rätt kompetenser och veta vad kompetensen ska bidra med i olika sammanhang, viktiga framgångsfaktorer[25].

Motivera

För att inse vikten och behovet av att arbeta systematiskt med biologisk mångfald behövs kunskap om hur förlusten av biologisk mångfald påverkar samhället och hur det kopplar an till verksamheten. En framgångsfaktor i det strategiska arbetet är att engagera hela organisationen då delaktighet och ökad kunskap hos medarbetare skapar förutsättningar för förändring på både kort och lång sikt[26]. Material som motiverar medarbetare och ledning eller styrande politiker behövs för att möjliggöra ett systematiskt arbete och skapa tydlighet i organisationen.

Analysera

Gör först en översiktlig kartläggning över på vilket sätt verksamheten är beroende av biologisk mångfald. Identifiera sedan de aktiviteter som har störst påverkan på biologisk mångfald, både utmaningar, risker och

[25] Naturvårdsverket (2021). Svenska kommuners arbete med biologisk mångfald – en kartläggning av 29 kommuner som underlagsrapport för uppföljningen av Sveriges miljömål. Rapport 6956.

[26] Naturvårdsverket (2022). Näringslivets arbete med biologisk mångfald – en kartläggning av företagens strategiska arbete och uppföljning. Rapport 7039.

möjligheter. Metoder som finns till hjälp är CLIMB, WWF:s biodiversity risk filter, Science-based targets for nature (SBTN) och Taskforce on Nature-related Financial Disclosures (TNFD).

Identifiera

Sammanställ åtgärder som kan minimera verksamhetens negativa påverkan på biologisk mångfald samt åtgärder som kan förstärka positiv påverkan på biologisk mångfald. Använd gärna hänsynshierarkin/ skadelindringshierarkin till detta. Verktyget CLIMB kan exempelvis användas för att beräkna påverkan i samtliga delar i skadelindringshierarkin.

Prioritera

Prioritera åtgärder som ger stor effekt till låg insats, åtgärder som även kan ge andra sociala, miljömässiga eller ekonomiska fördelar samt åtgärder som kan genomföras snabbt och relativt enkelt (lågt hängande frukter).

Genomföra

Sätt upp mål för verksamheten och ta de beslut som krävs för att ni ska nå dem. Målen ska vara möjliga att följa upp och utgå från organisationens betydande och prioriterade hållbarhetsaspekter. Integrera planerade insatser i redan befintliga styrande dokument eller ta fram ett separat dokument över vad som ska genomföras, när och vilka mål som ska nås. Att integrera målen i styrdokument är avgörande för att kunna styra, mäta och följa upp sitt hållbarhetsarbete ändamålsenligt.

Följa upp

Följ upp genomförda åtgärder och resultat/effekt genom utvalda indikatorer, för att mäta tillståndet i miljön, gärna både kvalitativa och kvantitativa indikatorer. Utvärdera arbetet och förbättra processen.

Framtagande av länsgemensamma indikatorer

Länsstyrelsen i Jönköpings län gör en sammanställning av befintliga relevanta indikatorer, vid behov föreslås nya indikatorer. Framtagandet av indikatorer förankras med berörda aktörer som till exempel kommunerna.

Indikatorerna tas fram under första året som programmet gäller.

Kommentar till genomförandet

Informationsmaterial som tas fram i åtgärd 2. Kunskapshöjande insatser för biologisk mångfald kan med fördel användas. Länsstyrelsen tar fram en illustration över skadelindringshierarkin som kan användas.

Det systematiska arbetet med biologisk mångfald integreras i och kompletterar verksamhetens befintliga miljö- och hållbarhetsarbete.

Användning av en vedertagen metod för ett processorienterat arbetssätt underlättar genomförandet av åtgärden. Det underlättar även implementering av åtgärden i ordinarie styr- och ledningssystem samt koppling till budget.

Berörda aktörer

Alla typer av aktörer i länet.
Framtagande av indikatorer: Länsstyrelsen i Jönköpings län

Effekt och uppföljning

Ett systematiskt arbete skapar förutsättningar för att integrera ett helhetsperspektiv när det gäller arbetet med biologisk mångfald. Genom integreringen kan fler beslut som gynnar den biologiska mångfalden förväntas.

Genom uppföljningen av de framtagna indikatorerna kan programmets aktörer följa utvecklingen.

Systematiskt arbete

Genomförd (G): Aktören har ett etablerat systematiskt arbete för biologisk mångfald enligt det rekommenderade upplägget eller motsvarande.

Genomförd till hälften (H): Aktören har påbörjat processen med ett systematiskt arbete för biologisk mångfald.

Påbörjad (P): Aktören har tagit fram en plan för arbetet.

Ej påbörjad (E)

Framtagande av indikatorer

Genomförd (G): Länsgemensamma indikatorer finns framtagna och är förankrade.

Genomförd till hälften (H): Indikatorerna har kommunicerats och förankrats med berörda aktörer.

Påbörjad (P): Arbete har påbörjats med att sammanställa indikatorer.

Ej påbörjad (E)

Mål som åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt växt- och djurliv, God bebyggd miljö, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap

Agenda 2030: Mål 11. Hållbara städer och samhällen, Mål 13. Bekämpa klimatförändringar, Mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald.

Kostnad och finansiering

Arbetstid för medarbetare.

Eventuell kostnad för utbildning inom biologisk mångfald.

Det finns möjlighet att inom näringslivet få stöttning genom affärsutvecklingscheckar för grön omställning som hanteras av Tillväxtverket. Ett område inom grön omställning är Bevarande av biologisk mångfald och ekosystemtjänster, som direkt kopplar an till åtgärden.

2. Kunskapshöjande insatser för biologisk mångfald

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att öka kunskapen hos länets aktörer om väl fungerande ekosystem och de nödvändiga nyttor som de bidrar med. Målet är att biologisk mångfald och ekosystemtjänster ska ges mer utrymme vid planerings- och beslutsprocesser. Genom en ökad kunskap hos länets aktörer skapas goda förutsättningar för insatser som gynnar den biologiska mångfalden.

Bakgrund

Samhället står inför en dubbel kris: ett förändrat klimat och den accelererande förlusten av biologisk mångfald. World Economic Forum[27] har pekat ut förlust av biologisk mångfald och ekosystemkollaps som ett av de största hoten som mänskligheten står inför under 2020-talet. Vi är beroende av en stark biologisk mångfald och de ekosystemtjänster som den bidrar till, exempelvis luft-och vattenrening, nybildning av jord, kolinlagring, matproduktion, natur för upplevelser och främjad folkhälsa med mera. Den biologiska mångfalden är dessutom central för klimatanpassning av jordbruket och samhället. Många åtgärder för biologisk mångfald kan också minska klimatpåverkan, som till exempel anläggning av våtmarker.

Medan effekterna av klimatpåverkan numera är kända, är konsekvenserna av förlusten av arter generellt fortfarande mer okända, liksom hur förlusten av biologisk mångfald och klimatförändringar är tätt sammanlänkande. Det är därför viktigt att dagens och framtidens beslutsfattare får ökad kännedom om biologisk mångfald och vilka konsekvenser deras beslut får för såväl den egna verksamheten som för

[27] World Economic Forum (2022). The Global Risks Report 2022 17th Edition.

samhället i stort[28]. Kunskapen behöver generellt också öka hos alla aktörer som på något sätt jobbar med biologisk mångfald. Ökad kunskap om funktionella ekosystem är en förutsättning för att skapa acceptans och öka takten i arbetet med att bevara och stärka ekosystemtjänster och biologisk mångfald.

Exempel på områden där kunskapen kan öka till följd av insatserna är vikten av gröna och blåa miljöer i den bebyggda miljön och dess positiva effekter kopplade till klimatanpassning, det biologiska kulturarvet, den positiva effekten på vår hälsa (fysisk såväl som psykisk) samt hur stadsnära natur kan öka den biologiska mångfalden och ge en större närhet till friluftsliv, vilket i sin tur bidrar till en mer attraktiv kommun för medborgarna.

Denna åtgärd kopplar an till åtgärderna 4. *Natur- och kulturvärden i ett landskapsperspektiv*, 5. *Uppvisningsgårdar i odlingslandskapet*, 6. *Upphandling av livsmedel*, och 9. *Stärkt grönplanering och utveckling av naturvärden* som också syftar till en ökad kunskap om biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

Genomförande

Statliga myndigheter, kommuner, civilsamhälle och näringsliv ska genomföra insatser för att öka kunskapen inom den egna organisation och hos externa målgrupper där behovet har identifierats. Det kan vara att öka kunskapen hos till exempel beslutsfattare, tjänstemän, utförare, fastighetsägare, markägare med flera. Nedan listas exempel på insatser. Det som genomförs under programperioden kan vara någon av nedanstående exempel eller andra aktiviteter som ger motsvarande effekt.

Exempel på insatser

a. Identifiera kunskapsbehovet i den egna verksamheten och/eller hos era målgrupper och hitta vilka brister som finns för att ni ska kunna genomföra rätt kunskapshöjande insatser.

b. Genomföra löpande målgruppsanpassade kunskapshöjande insatser om biologisk mångfald och ekosystemtjänster i den egna verksamheten eller för era målgrupper. Det kan handla om utbildningar till tjänstemän, beslutsfattare, externa aktörer, beställare, utförare med flera. Utbildningsinsatserna utgår från det behov som finns hos respektive aktör och målgrupp. Involvera gärna representanter från målgruppen i planeringen.

[28] European Environment Agency (2020). Biodiversity – Ecosystems.

c. Genomför informationsinsatser till fastighetsägare och markägare genom att öka medvetenheten om att biologisk mångfald behövs i alla områden. Det kan exempelvis handla om att öka andelen inhemska arter i parker, trädgårdar och andra grönområden eller öka kunskapen om invasiva arter.

d. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen sprider löpande framtagna planeringsunderlag och förklarar hur, när och till vad de bör användas.

e. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen inventerar och sprider goda exempel i arbetet med att förstärka den biologiska mångfalden till riktade målgrupper. De kan till exempel spridas på olika tematräffar, som mötesplats miljömål.

f. Länsstyrelsen genomför kommunbesök i syfte att sprida kunskap om naturvärden i länet samt föra dialog om naturvärden i respektive kommun. Informationen ska anpassas utifrån respektive kommuns behov och förutsättningar.

g. Länsstyrelsen sammanställer informationsmaterial som är relevant för biologisk mångfald och ekosystemtjänster och som kan spridas i samband med tillsyn av anmälningspliktiga och tillståndspliktiga miljöfarliga verksamheter.

Kommentar till genomförandet

Kunskaps- och informationsinsatser bör genomföras med flera perspektiv i åtanke som exempelvis klimatanpassning, kulturmiljö, gestaltad livsmiljö, barnperspektivet och folkhälsa. Genom att bredda perspektiven kan flera framgångsfaktorer och styrkor lyftas fram för att stärka medvetenheten om vikten om biologisk mångfald.

Det finns även flera åtgärder i åtgärdsprogrammet Anpassning till ett förändrat klimat som handlar om bekämpningen av invasiva arter. Åtgärden har synergieffekter med åtgärd 3. Grönska i bebyggd miljö i åtgärdsprogrammet Anpassning till ett förändrat klimat.

Berörda aktörer

a-c: Kommuner, Region Jönköpings län, Länsstyrelsen i Jönköpings län, myndigheter, branschorganisationer, ideella organisationer med flera.

d-e: Länsstyrelsen i Jönköpings län, Skogsstyrelsen, branschorganisationer

f-g: Länsstyrelsen i Jönköpings län

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till att länets aktörer i större utsträckning genomför eller deltar vid informationstillfällen i syfte att öka kunskapen om hur biologisk mångfald gynnas. Genom högre kunskap och

kompetens om biologisk mångfald hos länets aktörer kan fler planer och program med bättre underlag och kunskap om arter och naturtyper samt ekosystemtjänster förväntas tas fram. Åtgärden bör även leda till att aktörerna får bättre kännedom om aktuella underlag från myndigheter, vilket möjliggör en välgrundad beslutsfattning. Detta kan antas leda till fler beslut där den biologiska mångfalden gynnas.

I förlängningen kan detta också leda till att fler aktörer vidtar åtgärder och genomför praktiska insatser som gynnar den biologiska mångfalden.

Indikator: Boverkets miljömålsenkät (Planeringsunderlag och kompetens: Grön- och vattenområden samt utemiljö)

Genomförd (G): Aktören har genomfört de för organisationen relevanta insatser/aktiviteter från listan eller andra med motsvarande effekt.

Genomförd till hälften (H): Aktören har genomfört hälften av de för organisationen relevanta insatser/aktiviteter från listan eller andra med motsvarande effekt.

Påbörjad (P): Aktören har genomfört minst en insats/aktivitet från listan eller andra med motsvarande effekt.

Ej påbörjad (E)

Mål som åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt växt- och djurliv, God bebyggd miljö, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap

Agenda 2030: Mål 4. God utbildning, Mål 11. Hållbara städer och samhällen, Mål 13. Bekämpa klimatförändringar, Mål 15: Ekosystem och biologisk mångfald.

Kostnad och finansiering

En ökad kostnad för arbetstid och eventuellt för att bjuda in aktörer som kan genomföra utbildningar.

3. Samverkan mellan offentlig sektor och civilsamhället för biologisk mångfald och friluftsliv

Syfte och mål

Målet är att föreningar, genom samverkan med det offentliga, ska ges bättre förutsättningar att arbeta brett med att tillgängliggöra natur samt

att öka kunskapen om allemansrätten, biologisk mångfald, ekosystemtjänster och friluftsliv hos olika målgrupper. Exempel på viktiga målgrupper är utlandsfödda och personer med olika funktionsnedsättningar. Genom detta ska kunskapen öka hos allmänheten om betydelsen av en artrik natur, väl fungerande ekosystem, bevarande av arter och de nyttor som de bidrar med samtidigt som fler också får tillgång till naturen.

Bakgrund

Effekterna av ett förändrat klimat och den accelererande förlusten av biologisk mångfald är två enorma utmaningar för alla världens länder. World Economic Forum[29] har pekat ut förlust av biologisk mångfald och ekosystemkollaps som ett av de största hoten som mänskligheten står inför under 2020-talet. Vi är beroende av en stark biologisk mångfald och de ekosystemtjänster som den leder till, exempelvis luft- och vattenrening, nybildning av jord, kolinlagring, pollinering, natur för upplevelser och bättre folkhälsa med mera.

Kunskapen behöver generellt öka inom alla sektorer och aktörer som på något sätt jobbar med biologisk mångfald. Ökad kunskap om funktionella ekosystem är en förutsättning för att skapa acceptans och öka takten i arbetet med att bevara och stärka ekosystemtjänster och biologisk mångfald. När man vistas i naturen ökar förståelsen och känslan för omgivande natur och dess betydelse. Den som vistas i naturen kan få en bättre hälsa genom minskad stress, stärkt kognitiv förmåga och förbättrad psykisk hälsa. Minskad stress kan i sin tur också ha en positiv effekt på immunförsvaret.

Grönområden skapar möjligheter för fysisk aktivitet, vilket kan föra med sig positiva hälsoeffekter. En stor del av friluftslivet till vardags utövas i det tätortsnära natur- och kulturlandskapet. Det är stora skillnader mellan hur mycket olika grupper och åldersgrupper vistas i naturen. Andelen barn som varje dag vistas i grönområden har minskat betydligt över tid, från 78 procent år 2003 till 49 procent år 2019. Barn med utrikes födda vårdnadshavare och barn som bor trångt vistas mer sällan i grönområden jämfört med andra barn. Vårdnadshavarnas utbildningsnivå har också betydelse.[30]

Genomförande

Den ideella sektorn är viktig och för att hitta former för närmare samverkan behöver det offentliga ta huvudansvaret. Civilsamhället blir

[29] World Economic Forum (2022). The Global Risks Report 2022 17th Edition.
[30] Folkhälsomyndigheten (2021). Rapport 2010: Miljöhälsorapport 2021 – barns miljörelaterade hälsa

en tydlig samverkanspart och föreningar ges stöd av det offentliga för att i ökad omfattning kunna erbjuda och genomföra aktiviteter som leder till att fler människor utövar friluftsliv och lär sig om naturen, ekosystemtjänster och allemansrätten.

Exempel på insatser

a. Den offentliga sektorn undersöker förutsättningar för att etablera innovativa finansieringsformer i syfte att bidra till naturvård, friluftsliv och minskade koldioxidutsläpp.

b. Den offentliga sektorn ser över möjligheten till ökad samverkan och innovativa samarbeten med civilsamhället. Möjliga teman att samlas kring kan exempelvis vara psykisk ohälsa, utomhuspedagogik och miljövinster.

c. Målgruppsanpassade aktiviteter genomförs i samarbete mellan offentlig sektor och civilsamhället. Aktiviteterna utgår från det behov och intresse som finns hos respektive aktör.

Berörda aktörer

Region Jönköpings län*, Länsstyrelsen i Jönköpings län, kommuner, ideella organisationer och föreningar.

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till att det blir enklare för civilsamhället att få tillgång till medel för att kunna bidra till biologisk mångfald och ett ökat friluftsliv. Genom samverkan eller partnerskap förväntas möjligheter till fler eller större aktiviteter på temat i länet jämfört med vad som redan genomförs i dagsläget.

Genomförd (G): Förutsättningar för att etablera innovativa finansieringsformer har undersökts. Samarbeten med civilsamhället har lett till aktiviteter på temat.

Genomförd till hälften (H): Undersökning av finansieringsformer har påbörjats. Dialog kring samarbeten eller partnerskap har hållits.

Påbörjad (P): Någon av punkterna har påbörjats.

Ej påbörjad (E)

Mål som åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt växt- och djurliv, God bebyggd miljö, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap

Agenda 2030: Mål 3. God hälsa och välbefinnande, Mål 10. Minskad ojämlikhet, Mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald.

Kostnad och finansiering

Tjänstepersonernas arbetstid. Projektmedel kan sökas.

4. Natur- och kulturvärden i ett landskapsperspektiv

Syfte och mål

Målet är att genom kunskapsspridning få markägare och markbrukare att uppmärksamma hur olika funktioner hänger samman i landskapet och hur deras arbete kan påverka helheten och bidra till olika nyttor utifrån ett landskapsperspektiv. Syftet med åtgärden är att inspirera till initiativ som främjar ett ekologiskt fungerande landskap med stor artrikedom och variation av olika naturtyper.

Bakgrund

I brukandet av landskapet, precis som i mycket annat, är det lätt att fokusera på det egna området utan att höja blicken. Att samordna sig med andra och ta hänsyn till vad som händer runtomkring är ofta tidskrävande och kräver kompromisser. Det finns ett behov av att jobba mer på landskapsnivå för att öka effekten av åtgärder som görs för att gynna natur- och kulturvärden och för att prioritera rätt åtgärder till rätt plats. Genom att markägare och markbrukare får möjlighet till en gemensam syn på landskapets naturvärden och vilka naturtyper och arter som bör prioriteras, skapas förutsättningar för att alla drar åt samma håll, vilket ger en effektivare naturvård.[31]

Ett sätt att jobba med detta är att öka kunskapen och förståelsen för hur naturvärden, ekosystemtjänster och grön infrastruktur hänger ihop på landskapsnivå genom att uppmärksamma markägare och brukare på hur deras arbete ingår i en helhet. Det är deras åtgärder som styr vilket landskap vi får, ett landskap som inte känner några ägogränser.

Skogen är den landskapstyp som har flest arter knutna till sig, följt av odlingslandskapet. Enligt den senaste rödlistan hyser skogslandskapet flest rödlistade artgrupper samtidigt som utvecklingen inom odlingslandskapet är negativ sett till hur livskraftiga arterna är. Bland kärlväxterna är det i jordbrukslandskapets naturbetesmarker och åkermarker som flest rödlistade arter återfinns. De överlägset största negativa påverkansfaktorerna för de rödlistade arterna är avverkning av skog och igenväxning av naturbetesmarker. Hur skog och jord brukas är därför helt avgörande för möjligheterna att främja den biologiska mångfalden.

[31] Naturvårdsverket (2023). Varför är det viktigt med grön infrastruktur?

I Jönköpings län präglas odlingslandskapet av små åker- och betesmarksskiften i ett i övrigt skogsdominerat landskap, även om undantag finns med jordbruksdominerade områden. Den småbrutna karaktären gör landskapet sårbart för fragmentering. Upphör hävden på en eller ett par närliggande gårdar finns det stor risk att avstånden mellan de kvarvarande öppna betesmarkerna blir för långt för att arter ska kunna sprida sig. Risken finns då att små populationer isoleras och på sikt dör ut.

Vattenmiljöer är mycket värdefulla för den gröna (blå) infrastrukturen, inte bara för vattenlevande arter utan också för landlevande arter som rör sig i kantzoner utmed vattendrag. De är dessutom i allra högsta grad känsliga för vad som händer på landskapsnivå. Eftersom vatten rör på sig och transporterar till exempel näringsämnen kan även sjöar och åar som ligger långt från ett odlingslandskap påverkas av hur dess mark brukas.

Genomförande

En till två bygdeträffar genomförs årligen med fokus på biologisk mångfald utifrån ett landskapsperspektiv och platsens unika förutsättningar.

Kommentar till genomförande

Olika aktörer med lokal kännedom kan bjudas in att delta i såväl planering som genomförande beroende på inriktning.

Berörda aktörer

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Skogsstyrelsen, kommuner

Effekt och uppföljning

Genom att de som brukar landskapet får mer kunskap och förståelse för hur biologisk mångfald och ekosystemtjänster kan stärkas i ett landskapsperspektiv förväntas åtgärden leda till en stärkt grön infrastruktur. Bygdeträffarna förväntas leda till ett ökat antal rådgivningar, som i sin tur kan leda till ett anpassat brukande av landskapet. Detta kan bidra till att stärka den biologiska mångfalden i skogs- och odlingslandskapet.

Åtgärden följs upp genom antalet bygdeträffar som genomförts i länet samt genom antalet rådgivningar som genomförts i området efter bygdeträffarna. Effekten av åtgärden kan även följas upp genom till exempel enkäter som fylls i under eller efter bygdeträffarna.

Betesmarker och slåtteränger samt *Fåglar och fjärilar* är indikatorer inom miljömålet för ett Rikt odlingslandskap som kan användas vid effektuppföljning av åtgärden. Även indikatorn *Häckande fåglar i skogen* inom miljömålet Levande skogar är relevant för åtgärden.

Genomförd (G): Fem bygdeträffar har hållits i olika delar av länet. De deltagare som önskar enskild rådgivning har fått besök. Minst sex rådgivningar per område har genomförts.

Genomförd till hälften (H): En till fem bygdeträffar har hållits. Alla som önskar enskild rådgivning har inte fått besök.

Påbörjad (P): Planering av bygdeträffarna pågår.

Ej påbörjad (E)

Mål åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt och djurliv, Bara naturlig försurning, Ingen övergödning, Myllrande våtmarker, Levande sjöar och vattendrag

Agenda 2030: mål 11. Hållbara städer och samhällen, mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald, mål 17. Genomförande och globalt partnerskap

Särskilda strategier som åtgärden bidrar till: Smålands trä- och skogsstrategi

Kostnad och finansiering

Inom ramen för ordinarie verksamhet.

5. Uppvisningsgårdar i odlingslandskapet

Syfte och mål

Syftet är att synliggöra betydelsen av att fortsätta utveckla livskraftiga jordbruksföretag i länet och deras arbete som bevarar natur- och kulturvärden. Åtgärden ska möjliggöra och skapa förutsättningar för ett nätverk av uppvisningsgårdar i länet som ökar tillgängligheten och förståelsen för odlingslandskapet och det moderna jordbruket. Målet är en ökad kunskap om odlingslandskapets natur, historia, framtid samt allemansrätten hos både allmänhet, politiker och tjänstemän.

Bakgrund

Sedan 1975 har antalet jordbruksföretag i Jönköpings län minskat med 61 procent. Under hösten 2023 upplevde lantbrukarna dessutom den lägsta

lönsamheten sedan krisåret 2016[32]. Dålig lönsamhet ökar risken för avveckling, inte minst bland mindre jordbruksverksamheter. Till följd av att jordbruksföretag lägger ner ökar risken för igenväxning och fragmentering i landskapet. Samtidigt försämras också förutsättningarna för den lokala livsmedelsproduktionen. För att vi ska kunna bibehålla ett öppet och variationsrikt odlingslandskap som tillhandahåller en mängd olika ekosystemtjänster behöver det därför också finnas en mångfald av olika jordbruksföretag.

Odlingslandskapet kan ha höga värden för friluftsliv. Många söker odlingslandskapets estetiska, rofyllda och variationsrika värden. Dessa värden är kopplade till höga natur- och kulturmiljövärden och är beroende av att markerna hävdas och hålls öppna. Odlingslandskapet är i dagsläget inte lika tillgängligt som till exempel skogslandskapet, vilket gör det svårare för allmänheten att uppleva det. Det finns därför ett behov av att möjliggöra besök i odlingslandskapet på egen hand eller genom studiebesök i större utsträckning än vad som idag är möjligt.

Ett sätt att sprida kunskap och få inblick i hur ett lantbruk fungerar är att erbjuda olika målgrupper tillfällen att besöka uppvisningsgårdar runt om i länet. På så sätt kan kunskap och förståelse spridas om vikten av att bevara värdefulla odlingslandskap vilket gynnar både den biologiska mångfalden och livsmedelsproduktionen i länet. Åtgärden är också ett sätt att minska avståndet mellan stad och land samt möjliggöra för alla, oavsett socioekonomisk situation, att få möjlighet att besöka ett lantbruk för att se hur en sådan verksamhet fungerar.

Åtgärden bygger bland annat på erfarenheter från projektet *Mer ekologiskt i Jönköpings län*[33].

Genomförande

1) En styrgrupp utses inom ramen för klustret Nära till bra mat som tar fram kriterier för uppvisningsgårdar utifrån till exempel inventering och kartläggning av viktiga/hotade arter, natur- och kulturvärden, livskraftiga jordbruksföretag, tillgänglighet och möjligheten att ta emot besökare.
2) Region Jönköpings län och potentiella uppvisningsgårdar tar fram enskilda överenskommelser.
3) Styrgruppen tar fram samverkansformer för att hitta ekonomiska lösningar för att kunna genomföra studiebesöken.
4) Styrgruppen utreder finansiering av tillgänglighetsanpassning på utvalda uppvisningsgårdar.

[32] Lantbruksbarometern hösten 2023

[33] Region Jönköpings län (2025). Mer ekologiskt i Jönköpings län.

5) Styrgruppen tar fram stöd för digitala och fysiska studiebesök hos uppvisningsgårdarna för skolor och andra målgrupper. Upplägget ska innehålla ämnesområden som behandlar natur- och kulturvärden samt allemansrätten. Lärare och elever behöver inkluderas i planeringen.
6) Styrgruppen synliggör utvalda gårdar som besöksmål i kommunerna för till exempel allmänhet, lärare och elever.

Kommentar till genomförande

Kommunerna är viktiga samarbetsaktörer i åtgärden och kan bidra med spridning och synliggörande av gårdar som besöksmål i respektive kommun.

Berörda aktörer

Region Jönköpings län, Länsstyrelsen i Jönköpings län, kommuner, LRF, Ekologiska Lantbrukarna, Smålands Turism, Hushållningssällskapet, samarbetspartners inom livsmedelsstrategin

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till att det finns uppvisningsgårdar som är tillgängliga för studiebesök eller som allmänheten kan besöka i länet. Detta i sin tur förväntas leda till ökad efterfrågan på lokalproducerad och ekologisk mat från besökare, samt ökad lönsamhet för deltagande jordbruksföretag genom exempelvis gårdsförsäljning eller annan verksamhet. I förlängningen leder detta till ökad hållbarhet i livsmedelssystemet.

Det nya arbetssättet som åtgärden leder till gör att studiebesök och kompetensutveckling erbjuds regelbundet i alla kommuner och fler grupper i samhället får kännedom om både allemansrätten och natur- och kulturvärden i landskapet.

Nätverket av uppvisningsgårdar förväntas även leda till att odlingslandskapet utgör en starkare resurs för besöksnäringen i länet.

Genomförd (G): Uppvisningsgårdar finns tillgängliga för studiebesök eller för allmänheten att besöka på egen hand runt om i länet.

Genomförd till hälften (H): Överenskommelser med uppvisningsgårdar finns. Rutin för studiebesök är framtagna och förslag till finansieringsmodell finns framtaget.

Påbörjad (P): En styrgrupp har utsetts och kriterier för uppvisningsgårdar är framtagna.

Ej påbörjad (E)

Mål åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt- och djurliv

Agenda 2030: mål 2. Ingen hunger, mål 4. God utbildning, mål 12. Hållbar konsumtion och produktion, mål 15. Ekosystemtjänster och biologisk mångfald samt mål 16. Fredliga och inkluderande samhällen

Särskilda strategier som åtgärden bidrar till: Regional livsmedelsstrategi för Jönköpings län 2030, Besöksnäringsstrategin

Kostnad och finansiering

LONA-bidrag till kommunerna.

Finansieringsmöjligheter via Region Jönköpings län, kommunala medel för verksamheter.

6. Upphandling av livsmedel

Syfte och mål

Målet är att stärka förutsättningarna för att upphandlande organisationer ska ha tydliga prioriteringar vid upphandling av livsmedel och måltidstjänster med fokus på ekologiskt och lokalproducerat. Syftet är att stärka den lokala livsmedelsproduktionen och därigenom verka för att bevara och utveckla ett rikt odlingslandskap.

Bakgrund

Regioner och kommuner är stora inköpare av livsmedel. Genom att nyttja möjligheten att ställa hållbarhetskrav via lagen om offentlig upphandling (LOU) och tänka strategiskt i inköpsprocessen kan inköp av livsmedel och måltidstjänster bli ett effektivt verktyg för att nå flera samhälleliga mål. Det finns i dag två nationella mål som specifikt rör livsmedelsområdet: det ena är målet att halvera matsvinnet mellan 2020 och 2030 och det andra är att 60 procent av alla offentliga måltider ska vara ekologiska år 2030 enligt den nationella livsmedelsstrategin[34]. Inköp av livsmedel behöver hanteras utifrån ett helhetsperspektiv där såväl miljö och djurhälsa som social och ekonomisk hållbarhet inkluderas vid planering av inköp. Genom en tätare dialog mellan politiker, upphandlare och inköpare och genom att de alla har tillgång till samma information kan den riktade upphandlingen bli mer effektiv.

Det finns ett stort intresse från många aktörer i samhället att offentlig sektor genom upphandling ska bidra till att främja

[34] Livsmedelsstrategin 2.0 förväntas träda i kraft under 2025.

livsmedelsproduktionen i närområdet. Mer kunskap om marknaden och bättre kravställning kan bidra till att skapa förutsättningar för mer lokala råvaror i offentliga kök. Utöver att skapa de grundläggande förutsättningarna för ett rikt odlingslandskap är ökad produktion av svenska och lokala råvaror viktigt utifrån ett beredskapsperspektiv[35]. Det finns idag ingen officiell definition av hur nära konsumenten en livsmedelsprodukt ska produceras för att kallas lokal- eller närproducerad. Om något av begreppen är relevant för en upphandlande organisation är det därför upp till denna att själv definiera innebörden av begreppet, exempelvis för att kunna följa upp ett eventuellt mål om andel närproducerat[36]. Vilken definition som kan bli aktuell varierar mycket beroende på var upphandlingen sker och hur leverantörsmarknaden och produktionsförutsättningarna ser ut just där.

Vid avvägning mellan svenskt/närproducerat och ekologiskt spelar flera aspekter in; biologisk mångfald, kunskapsöverföring, arbetstillfällen, försörjningsförmåga, kretsloppstänkande, användning av bekämpningsmedel, med mera[37]. Eftersom närproducerat saknar tydlig definition är det inte säkert att sådana varor är mindre miljöbelastande än ekologiskt, som är tydligt definierat enligt lag. Vid val av ekologiska livsmedel främjas lantbrukare som inte använder importerade insatsvaror som klimatskadlig konstgödsel och naturfrämmande bekämpningsmedel. På så sätt blir ekologiskt också mer lokalt[38].

Beroende på syfte kan olika val behöva göras i olika situationer. Att byta ut importerade varor mot varianter från närområdet gör det lättare att få kunskap om hur maten produceras, vilket ökar sannolikheten att matgästen kan ta till sig kunskap och efterfråga hållbart producerad mat. Samtidigt behöver hela systemet beaktas för att få med hållbarhetsperspektivet, vilket man får med ekologiska produkter. Med närproducerade varor behövs mer egen research om livscykeln för att kunna avgöra om produkten är hållbart producerad[39].

Upphandlingsmyndigheten har tagit fram hållbarhetskriterier för livsmedel och måltidstjänster[40] vars syfte är att underlätta för upphandlande organisationer att ställa krav som omfattar hållbarhetsaspekter på varor och tjänster inom livsmedelsområdet.

---

[35] SOU 2024:8. Betänkandet Livsmedelsberedskap för en ny tid.
[36]Upphandlingsmyndigheten (2024). Upphandling av närproducerade livsmedel
[37] MATtanken (2021). Ekologiskt i offentliga kök – vilka livsmedel köps in och vilka bör man prioritera?
[38] Sveriges konsumenter (2023). 7 svar om eko-maten
[39] MATtanken (2021). Ekologiskt i offentliga kök – vilka livsmedel köps in och vilka bör man prioritera?
[40] Upphandlingsmyndigheten (2024). Hållbarhetskriterier för livsmedel och måltidstjänster

Dessa hållbarhetskriterier kan med fördel användas som stöd i upphandlingsprocessen.

Genomförande

a. Aktören anordnar under programperioden årliga informationsträffar för politiker, upphandlare, inköpare och/eller kostchefer i syfte att öka intresset för upphandling av livsmedel som gynnar ett rikt odlingslandskap. Träffarna ska även främja kunskapsutveckling hos upphandlare och inköpare på kommuner och regionen. De ska även fokusera på samverkan, stimulera erfarenhetsutbyte och att lära från andra. Andra nationella aktörer, som till exempel centrala myndigheter med kompetens inom livsmedel och beredskap kan bjudas in efter behov till informationsträffarna.

b. Aktören bjuder årligen in lantbrukare/producenter till dialog och kunskapsbyggande om upphandling med goda exempel från andra kommuner, exempelvis gällande att gå ihop flera företag för att nå upp till krav i en upphandling.

c. Aktören säkerställer att det finns kompetens och resurser för att arbeta med hållbarhetskrav och uppföljning inom den egna organisationen.

d. Aktören säkerställer att styrning och ansvarsfördelning för inköpsarbetet är beslutat inom den egna organisationen.

e. Aktören har beslutat om en prioriteringsordning för inköp, exempelvis gällande ekologiskt och svensk- eller närproducerade produkter.

f. Aktören har satt mål för sina inköp av livsmedel som bidrar till uppfyllande av miljömålen och regional livsmedelsstrategi.

Kommentar till genomförande

Exempel på hur en prioriteringsordning för inköp kan se ut (hämtat från Region Jönköpings län):

1. I första hand välja de livsmedel som uppfyller svenska livsmedelskrav och som är ekologiskt producerade
2. I andra hand livsmedel som uppfyller svenska livsmedelskrav
3. I tredje hand livsmedel som är ekologiskt producerade och i sista hand konventionellt producerade livsmedel. Bland livsmedel som uppfyller svenska livsmedelskrav bör vi prioritera de som är producerade i länet.

Vaggeryds kommun har ett upparbetat arbetssätt i linje med åtgärden och delar gärna med sig av erfarenheter till övriga aktörer.

Berörda aktörer

Region Jönköpings län, Länsstyrelsen i Jönköpings län, kommuner, övriga aktörer som gör inköp av livsmedel eller måltidstjänster.

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till att närproducerade, ekologiska och säsongsanpassade råvaror prioriteras vid inköp i offentlig sektor. Även andelen vegetabilier och naturbeteskött förväntas öka. Detta leder till en ökad andel inköp av svenska respektive ekologiska livsmedel hos kommuner och regionen. Offentlig sektor köper därmed i högre utsträckning in mat som gynnar hållbar matproduktion och bidrar till biologisk mångfald och minskade klimatutsläpp.

Spridningen av miljöskadliga ämnen i miljön förväntas minska. Ekologisk odling bidrar till en ökad biologisk mångfald i odlingslandskapet. För dem som äter ekologiskt minskar risken att få i sig resthalter av olika växtskyddskemikalier[41].

SILO[42], som är en databas med uppgifter om vilka livsmedel som köps in av Sveriges kommuner, kan användas för uppföljning.

Region Jönköpings län

Genomförd (G): Har genomfört årliga informationsträffar och dialoger. Aktören har genomfört punkt c till f från listan.

Genomförd till hälften (H): Har genomfört två informationsträffar. Aktören har genomfört två av punkterna c till f från listan.

Påbörjad (P): Aktören har påbörjat någon av punkterna från listan.

Ej påbörjad (E)

Övriga Aktörer

Genomförd (G): Aktören har genomfört punkt c till f från listan.

Genomförd till hälften (H): Aktören har genomfört två av punkterna c till f från listan.

Påbörjad (P): Aktören har påbörjat någon av punkterna från listan.

Ej påbörjad (E)

Mål åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt och djurliv, Bara naturlig försurning, Ingen övergödning, Giftfri miljö, Myllrande våtmarker,

---

[41] RUS (2025). Exempel på miljömålsåtgärder med samhällsekonomiska effekter
[42] Jordbruksverket (2023). SILO – Statistik av livsmedelsinköp till offentlig sektor.

Begränsad klimatpåverkan, Levande sjöar och vattendrag

Agenda 2030: Mål 2. Ingen hunger, mål 3. God hälsa och välbefinnande, mål 12. Hållbar konsumtion och produktion, mål 13. Bekämpa klimatförändringarna, mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald.

Särskilda strategier som åtgärden bidrar till: Tillsammans för jämlik hälsa och ett bra liv i Jönköpings län (folkhälsa) 2016-2025, Regional livsmedelsstrategi för Jönköpings län 2030, Klimat- och energistrategi för Jönköpings län.

Kostnad och finansiering

Kostnad för arbetstid och kostnader för att genomföra informationsträffar.

7. Rätt våtmark på rätt plats

Syfte och mål

Syftet med åtgärden är att minska klimatgasutsläpp, vidta åtgärder för flödesutjämning samt främja biologisk mångfald, näringsretention och grundvattenbildning. Åtgärden syftar även till att främja friluftsliv och rekreation där det är lämpligt. Målet är att accelerera anläggnings- och restaureringsarbetet och att rätt typ av våtmark anläggs på rätt plats.

Bakgrund

Våtmarker fyller en viktig funktion för den biologiska mångfalden och är bland de artrikaste miljöerna i Sverige. Våtmarker fyller dessutom andra viktiga funktioner i landskapet och bidrar till olika ekosystemtjänster som vattenrening, skydd mot både torka och översvämning och minskande utsläpp av växthusgaser. Våtmarker utgör också attraktiva naturområden för rekreation och friluftsliv. Anläggande av våtmarker är därför en viktig del av det nationella miljö- och klimatarbetet, men en viktig förutsättning för ett effektivt resultat är att rätt typ av våtmark anläggs på rätt plats.

I Länsstyrelsens uppdrag ingår att samordna och leda arbetet med anläggning och restaurering av våtmarker i länet. Från 2025 finns en regional våtmarksstrategi som syftar till ett ändamålsenligt anläggande och restaurerande av våtmarker[43]. I samverkan med Skogsstyrelsen arbetar Länsstyrelsen också med kunskapshöjande insatser och att sprida information om återvätning till bland annat markägare.

[43] Länsstyrelsen (2025). Våtmarksstrategi för Jönköpings län

Genomförande

Genomförandet av åtgärden innebär att Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen ger vägledning, styrning och rätt förutsättningar för restaurering av våtmarker till exempelvis kommuner och markägare.

a. Aktivitetsplanen inom ramen för våtmarksstrategin ska genomföras under programperioden. Länsstyrelsen ska verka för samarbeten med andra aktörer för att bidra till strategins mål.
b. Länsstyrelsen bjuder in berörda till en samverkansgrupp inom ramen för våtmarksstrategin med syfte att utbyta erfarenheter, sprida information och bygga upp kunskap om våtmarker.
c. Länsstyrelsen genomför informationsinsatser om restaurering av våtmarker riktad till bland annat markägare. Detta kan göras genom exempelvis information på webben, fysiska informationsträffar och fältdagar.
d. Länsstyrelsen utför en GIS-analys för att få fram ett kartunderlag med dikad torvmark som ägs av företag. Resultatet av analysen används i syfte att genomföra uppsökande verksamhet mot företag.
e. Länsstyrelsen tar fram en rutin för hur myndigheten ska arbeta med att avveckla eller ompröva markavvattningsföretag.
f. Länsstyrelsen tar fram vägledningsmaterial om restaurering och anläggning av våtmark riktad till verksamhetsutövare. Materialet ska publiceras på Länsstyrelsens externa webbplats
g. Länsstyrelsen och kommunerna uppmuntrar projektägaren att gynna tillgänglighet och friluftsliv vid anläggning av våtmark där det är lämpligt.
h. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen genomför uppsökande verksamhet utanför skyddade områden i syfte att öka andelen restaurerad torvmark.

Kommentar till genomförande

Kommunerna ses som viktiga samarbetspartners i åtgärden. De kan bidra genom delaktighet i samverkansgrupp, spridning av information till markägare och främjandet av tillgänglighet och rekreation vid lämpliga våtmarksprojekt.

Berörda aktörer

Länsstyrelsen, Skogsstyrelsen, kommuner

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till att andelen våtmarker med god funktion ökar i länet genom restaurering och anläggning som baseras på rådgivning, tillgängliga underlag och informationsinsatser ur ett landskapsperspektiv.

Uppföljning av återvätning av torvmark kan ske årligen. Göteborgs

universitet har framtagna målvärden som kan användas för att kunna följa hur stor andel av den dikade torvmarken som har restaurerats genom återvätning. Resultaten kan sedan relateras till klimatmålen för 2030 och 2045.

Som uppföljning går det också att använda antalet hektar mark som restaurerats eller fått nyanlagda våtmarker inom, respektive utanför, skyddade områden.

Genomförd G): Samtliga aktiviteter är genomförda under programperioden.

Genomförd till hälften (H): Hälften av aktiviteterna är genomförda.

Påbörjad (P): Minst en av aktiviteterna är påbörjade.

Ej påbörjad (E)

Mål åtgärden bidrar till

Miljömål: Ett rikt växt- och djurliv, Myllrande våtmarker, Begränsad klimatpåverkan

Agenda 2030: Mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald, Mål 6. Rent vatten och sanitet, Mål 3. Hälsa och välbefinnande

Särskilda strategier som åtgärden bidrar till: Regional våtmarksstrategi för Jönköpings län.

Kostnad och finansiering

Bidragsystemet – LONA och LOVA, strategisk plan för den gemensamma jordbrukspolitiken (CAP), Skogsstyrelsens bidrag.

8. Verka för att stärka skogens olika ekosystemtjänster

Syfte och mål

Syftet är att skapa förutsättningar för ökad biologisk mångfald och vidmakthållande av ekosystemtjänster genom att verka för ökad variation i skogslandskapet. Detta kan göras genom ett ökat inslag av lövträd, ökad användning av hyggesfria metoder samt bevara och utveckla natur-och kulturvärden.

Bakgrund

Ekosystemtjänster, och inte minst de skogliga ekosystemtjänsterna, bidrar med grundförutsättningar för människans hälsa och välfärd. Det

är känt att artrika ekosystem är bättre på att tillhandahålla ekosystemtjänster än monokulturer[44]. Ju färre arter ett ekosystem innehåller och ju mindre åldersvarierat det är, desto större blir sannolikheten att ett fåtal arter gynnas starkt av de rådande förhållandena. Den regionala årliga uppföljningen för Levande skogar i Jönköpings län visar att läget är allvarligt för skogens fåglar, särskilt för dem som är knutna till död ved och lövrik skog. Ett varierat skogslandskap är viktigt för att säkra skogens förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster. Samtidigt är det också viktigt att framhärda skogens egenvärde bortom nyttoperspektivet – alla skogens naturliga arter har ett egenvärde och rätt att finnas till.

Åtgärden ligger i linje med den småländska skogsstrategin och dess handlingsplan med särskilt fokus på aktiviteterna under del fem: ”*Bevara och stärk våra naturvärden, vårt gemensamma kulturarv och friluftslivet*”. Det är tänkt att åtgärden ska stärka handlingskraften i genomförandet av strategin och bidra till en mer kontinuerlig uppföljning av de insatser som genomförs.

Alla som verkar i skogsbruket ansvarar tillsammans för att bidra till att skogs- och miljöpolitikens produktions- och miljömål ska nås. Sektorsansvaret innebär bland annat att skogsbruket vid skogsbruksåtgärder i genomsnitt förväntas ta större miljöhänsyn än vad lagen kräver. Målbilderna för en god miljöhänsyn inom skogsbruket är en användbar vägledning som gör det lättare för skogsbrukets aktörer att uppfylla sektorsansvaret[45]. Dessa målbilder inkluderar också hänsyn till friluftsliv och kulturmiljö. Alla aktiviteter som genomförs inom ramen för åtgärden ska genomsyras av målbilderna.

Genomförande

Åtgärden innebär att olika aktörer som är verksamma i skogslandskapet genomför aktiviteter som syftar till att säkra skogens förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster, bland annat genom stärkt biologisk mångfald. Aktiviteterna är anpassade till respektive aktörs verksamhet och behov. Det kan dels handla om att genomföra kunskaps- och informationsinsatser, dels att genomföra fysiska insatser.

De listade exemplen på aktiviteter nedan tar avstamp i nulägesanalysen och länets främsta utmaningar kopplade till skogslandskapet, men även i vilka insatser som är mest betydelsefulla utifrån vetenskaplig evidens. Förutsättningar och behov av åtgärder ser olika ut i olika delar av länet och i olika delar av landskapet. Tanken är inte att de åtgärder och

[44] van der Plas et al. (2016). Jack-of-all-trades effects drive biodiversity–ecosystem multifunctionality relationships in European forests, Nature Communications, 7.
[45] Skogsstyrelsen. (2023). Målbilder för god miljöhänsyn.

aktiviteter som presenteras i programmet ska genomföras generellt i länet. De ska ses som exempel på prioriterade insatser som kan genomföras där behoven överensstämmer med möjligheterna.

Respektive aktör tar fram en lista på vilka aktiviteter som de avser att genomföra, med årliga prioriteringar.

Exempel på kunskaps-och informationsinsatser
Åtgärden kan innebära att:

a. Initiera eller delta i åtgärder inom ramen för aktuell handlingsplan i Smålands skogs- och trästrategi med särskilt fokus på aktiviteterna under del fem: ”*Bevara och stärk våra naturvärden, vårt gemensamma kulturarv och friluftslivet*”.
b. Ta fram mångbruksplaner för att underlätta planeringen av naturvård, kulturmiljövård, virkesproduktion och friluftsliv.
c. Redovisa ekologiska, sociala och kulturella värden i skogsbruksplaner.
d. Arrangera träffar eller ta fram kunskapsmaterial med fokus på att stärka skogsägares initiativ till egna aktiva val i skogsskötseln.
e. Utveckla friluftslivsvärden genom skötselplaner i kommunala naturreservat eller kommunala skogsbruksplaner samt genom samverkan.
f. Tillgängliggöra skog för friluftsutövande så att även personer med fysiska eller kognitiva funktionsnedsättningar eller personer med ingen eller begränsad kunskap i det svenska språket kan utöva friluftsliv.
g. Utifrån områden där det genomförts praktiska försök med alternativa skogsskötselmetoder nyttja erfarenheter samt utreda hur områdena kan utvecklas vidare.
h. Utbilda personal i hyggesfri skogsskötsel med fokus på ekonomiska aspekter, skogshistoria, kontinuitetskrävande arter, sociala värden, kulturmiljö, storm- och insektsskador.
i. Ta fram kommunala riktlinjer för skog kontra solcellsparker.
j. Genomföra kunskapshöjande aktiviteter med fokus på mångbrukets möjligheter.
k. Utbilda planerare och entreprenörer i varför brynmiljöer är viktiga för att gynna vilda pollinatörer och för den gröna infrastrukturen.
l. Lägga till åtgärder som skapar värdefulla skogsbryn för biologisk mångfald och sammanhängande grönstruktur i den ordinarie kommunala skogsskötseln.
m. Genomföra kunskapshöjande aktiviteter om naturvårdande skötsel, till exempel hur naturliga processer såsom brand, storm eller insektsangrepp kan efterliknas i skogsbruket för att stärka den biologiska mångfalden.

n. Delta i, eller stödja initiativ för, samverkansmodeller för markägare, jägare och andra aktörer som vill uppnå en bättre balans mellan skog och vilt.
o. Genomföra dialoger i fält med yrkesverksamma inom skogsbruket. Syftet är att dialogerna ska vara en läroprocess där aktörerna tillsammans tittar på utförda åtgärder och diskuterar dem med utgångspunkt i målbilderna för god miljöhänsyn.

Exempel på fysiska åtgärder
Åtgärden kan innebära att:

p. Avsätta skogsarealer för att möjliggöra praktiska försök med andra skogsskötselmetoder än trakthyggesbruket.
q. Gynna föryngring av asp, sälg, rönn och ädelträd samt behålla björk i barrdominerade bestånd.
r. Återväta dikade våtmarker och sumpskogar.
s. Anpassa och utföra skogsbruksåtgärder så att mängden död ved och variationen i skogen ökar (exempelvis genom olika trädslag och grovlek).
t. Visa upp punktobjekt, utsikter och kulturlämningar.
u. Bevara och skapa skogsbryn.
v. Veteranisera träd eller frihugga skyddsvärda träd.
w. Återinföra eller gynna skogsbete.
x. Genomföra olika typer av naturvårdsbränning.

Berörda aktörer
Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen, kommuner, LRF, Region Jönköpings län, idéburen sektor, övriga skogliga aktörer

Effekt och uppföljning

Ökad variation i skogen kan säkra dess förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster. Ett mer varierat skogslandskap är exempelvis mer artrikt, mer motståndskraftigt mot skador, mer upplevelserikt och bättre rustat för klimatförändringar[46] [47] [48].

Åtgärden kan bidra till att uppfylla av Gröna steg för Levande skogar[49]. Enligt Gröna steg för Levande skogar ska arealen produktiv skogsmark som undantagits från virkesproduktion eller som sköts med anpassad

[46] van der Plas et al. (2016). Jack-of-all-trades effects drive biodiversity–ecosystem multifunctionality relationships in European forests, *Nature Communications*, *7*.
[47] SLU (2017). Hyggesfritt skogsbruk. En kunskapssammanställning från Sverige och Finland.
[48] Skogforsk (2019). Stora värden i lövskogarna.
[49] Skogsstyrelsen (2023). Gröna steg för Levande skogar.

skötsel för kombinerade mål eller förstärkt hänsyn inom tätortsnära skog öka. Vidare ska skogsbruksåtgärder och naturvårdande skötsel anpassas och utföras så att arealen äldre lövrik skog och arealen yngre lövrik skog på eget skogsinnehav ökar. Ett annat exempel på Gröna steg för Levande skogar är att skogen ska förvaltas på ett sätt som gör att arealen gammal skog med särskild indikation på naturvärde ökar.

Möjliga indikatorer att följa upp och som speglar åtgärdsmålet är exempelvis andel tjädervänlig mark, häckande skogsfågelarter, genomförda våtmarksåtgärder i skogslandskapet, betespräglad skog och lövskogars skötsel. Även SLU:s riksskogstaxering kan nyttjas för uppföljning.

Aktören ska i uppföljningen ange vilka prioriterade aktiviteter som genomförts under året samt vilka aktiviteter som prioriteras under det kommande året.

Genomförd G): De årliga prioriterade aktiviteterna från aktivitetslistan, eller andra aktiviteter med motsvarande effekt, har genomförts.

Genomförd till hälften (H): Hälften av de årliga prioriterade aktiviteterna från aktivitetslistan eller andra aktiviteter med motsvarande effekt har genomförts.

Påbörjad (P): Årliga prioriterade aktiviteter från aktivitetslistan eller andra aktiviteter med motsvarande effekt har påbörjats.

Ej påbörjad (E)

Mål som åtgärden bidrar till

Miljömål: Levande skogar, Ett rikt växt-och djurliv

Agenda 2030: mål 3. God hälsa och välbefinnande, mål 15. Ekosystem och biologisk mångfald), mål 13. Bekämpa klimatförändringar

Särskilda strategier som åtgärden bidrar till: Smålands trä- och skogsstrategi

Kostnad och finansiering

Skogsstyrelsens bidrag- och stödmöjligheter.

9. Stärkt grönplanering och utveckling av natur i tätortsmiljö

Syfte och mål

Syftet är att utöka och bevara ytor av tätortsnära natur för att eftersträva

att tillräckligt mycket natur av hög kvalitet ska finnas kvar som bidrar med nödvändiga ekosystemtjänster i den bebyggda miljön.

Bakgrund

Den tätortsnära naturen fyller flera viktiga funktioner i omställningen mot ett mer hållbart samhälle. Vikten av att skydda den befintliga tätortsnära naturen är stor för friluftslivet, folkhälsan, det biologiska kulturarvet, kulturmiljön och bevarandet av den biologiska mångfalden i länet. Samtidigt är högsta uppnåeliga fysiska och psykiska hälsa en mänsklig rättighet. Det handlar också om rätten till en tillfredställande levnadsstandard som innefattar en god bostad och tillhörande byggd miljö och natur. Barn har rätt till lek, vila och fritid och grönområden är viktiga för att tillgodose den rätten.

Storleken på och avståndet till tätortsnära grönområden är viktiga aspekter som påverkar både folkhälsa, naturvärden och ekosystemtjänster. Grönområden som är minst en till sju hektar behövs för att kunna bidra till fysisk aktivitet, återhämtning och andra upplevelsevärden. Grönområden behöver ligga inom 300 meter från bostaden för att användningen inte ska minska för den genomsnittliga brukaren. För barn, personer med funktionsnedsättning eller äldre behöver avståndet vara ännu kortare[50].

Principen 3-30-300 är baserad på forskning och har tagits fram som en riktlinje för hur mycket grönska en stad behöver. Den innebär, förutom att alla invånare ska ha max 300 meter till ett grönområde, även att alla i staden ska kunna se minst tre träd från sin bostad, skola och arbetsplats. Dessutom ska varje stadskvarter ha minst 30 procents krontäckningsgrad, vilket anger hur stor del av en yta som skuggas av trädkronor[51]. Stadsträd är viktiga element i en hållbar stad som bidrar till bättre folkhälsa, mindre luftföroreningar, minskat buller och social sammanhållning.

Även mångfald är en aspekt att beakta - städer behöver både större naturområden, kvartersparker, gröna skolgårdar och gröna tak eller väggar. Dessutom spelar den gröna infrastrukturen stor roll i stadsplaneringen. Konnektivitet mellan gröna områden leder till mer funktionella urbana ekosystem som bidrar med en mängd ekosystemtjänster[52].

I samband med förtätning behöver en del ytor undantas från

---

[50] Boverket (2023). Grönplanera för människors hälsa och välmående.
[51] Nordic Council of Ministers (2022). Policy brief: Nordic Cities – Green, Resilient,
[52] Nordic Council of Ministers (2022). Policy brief: Nordic Cities – Green, Resilient, Healthy

exploatering och istället utvecklas som grönytor. Samtidigt som städer och samhällen förtätas är det än mer viktigt att säkerställa ekosystemtjänster och grönstruktur för både boende och besökare. För att undvika att stadsträd får mindre utrymme i den förtätade staden är det nödvändigt att kartlägga och följa upp trädtäckning i städer och tätorter. I Boverkets karttjänst finns underlag för detta[53].

Traditionellt är industriområdena planerade utifrån ett verksamhetsperspektiv, med stora hårdgjorda ytor för lastning och lossning kantade av gräsmatteytor och stängsel för att hålla obehöriga utanför. De stora hårdgjorda ytorna skapar värmeproblem, speciellt i urbana miljöer, och påverkar hälsa hos personal samt ökar kostnaden för luftkonditionering. Ett ökat inslag av grönstruktur kan ändra vår uppfattning om industriområden och ha fördelaktiga effekter för både folkhälsa och den biologiska mångfalden.

Genom att arbeta med ekosystemtjänster kan flera samhällsutmaningar hanteras. Samtidigt skapas attraktiva, hållbara, resilienta och hälsosamma städer och tätorter. Det kan handla om alltifrån grönska i form av en blommande gräsmatta eller äng utanför dörren där du bor till parker eller bredare korridorer av grönska. Det innebär att vi både behöver bevara och förstärka befintliga grönområden och att vi behöver skapa nya. Vi behöver också uppmärksamma bristen på gröna stråk. Varje art är unik och har olika behov. När man planerar grönområden är det därför viktigt att reflektera över varför man gör en viss insats, och för vem. Man bör planera in variation i det stora och det lilla och ta hänsyn till olika arter parallellt med människans behov. Det är positivt om grönområden och friluftsområden kan kopplas ihop med större, liknande områden längre ut från staden.

Den biologiska mångfalden och klimatet är starkt sammankopplade och för att vi ska kunna hantera dessa stora frågor krävs ett helhetsperspektiv. Vi behöver arbeta tvärsektoriellt och samarbeta för att ta tillvara, inspireras och förstärka varandras lyckade exempel. Om vi samordnar insatserna för att minska klimatpåverkan och anpassa samhället till ett förändrat klimat med att stärka den biologiska mångfalden kan vi genomföra förändringar på systemnivå och samtidigt skapa miljöer som gynnar människors hälsa och välbefinnande. På så sätt skapar vi fler nyttor samtidigt.

[53] Boverket (2023). Nationell kartläggning av trädtäckning i större tätorter

Genomförande

a. Kommunerna har aktuella planer/strategier/program/underlag för grönstruktur, friluftsliv och naturvård. Framtagna kommunala och regionala planer hänvisar till varandra. Planerna är relaterade till/eller är en gemensam plan med klimatanpassning.
b. Kommunerna bjuder aktivt in medborgare och andra aktörer för dialog i syfte att samla in behov och synpunkter kring grönplanering.
c. Kommunerna arbetar strategiskt med att stärka och utveckla biologisk mångfald på allmän plats och stimulera samma utveckling i industriella och privata miljöer.
d. Kommunerna kartlägger ekosystemtjänster genom att i städer och tätorter inkludera och ta tillvara ekosystemtjänster och stadsgrönska i hela processen, från planering till byggande och förvaltning. Detta görs genom exempelvis användning av Boverkets verktyg ESTER[54], Naturvårdsverkets och Boverkets vägledning om grönplanering[55] eller annan lämplig metod.
e. Kommunerna följer kontinuerligt upp och reviderar sitt strategiska arbete för ekosystemtjänster och redovisar förbättringar i miljön.
f. Länsstyrelsen sammanställer eller tar fram underlag till kommunerna med möjliga indikatorer som kan mäta eller definiera vad hög kvalitet på grönytor innebär för olika typer av ytor, samt exempel på hur kvaliteten kan höjas.
g. Länsstyrelsen tar i dialog med kommunerna fram ett stödjande material som kommunerna i sin tur kan använda när de kommunicerar med markägare till industrimark. Materialet ska både uppmuntra till att skapa en högre andel grönytor och grönytor med ökad kvalitet.
h. Länsstyrelsen erbjuder kommunvisa landskapsdialoger och expertstöd kring befintliga data om landskapets värden, så att det passar in i kommunernas processer med framtagande av grönplaner och dylika underlag till översiktsplaneringen.
i. Länsstyrelsen genomför insatser för att stötta kommuner i ekonomisk värdering av till exempel tätortsnära natur och ekosystemtjänster. Insatserna kan exempelvis handla om att:
    - visa på olika verktyg som I-Tree, för att på ett systematiskt sätt kunna värdera naturvärden och ekosystemtjänster.
    - värdering mot andra behov, till exempel etableringsbehov, kostnad och befolkningsexpansion.

[54] Boverket (2022). ESTER - verktyg för kartläggning av ekosystemtjänster
[55] Naturvårdsverket (2023). Vägledning om grönplanering.

Kommentar till genomförande

Genomförande av dialogtillfällen bör ske uppsökande på olika sätt såsom fysiska och digitala möten vid olika tider på dagen så att både heltidsarbetande och daglediga kan delta. Även digitala enkäter eller pappersenkäter som kan fyllas i på till exempel bibliotek eller andra offentliga platser kan användas. Vid genomförande av dialogtillfällen är det viktigt att ta hänsyn till sammansättningen av de tilltänkta representanterna för målgruppen. Det är angeläget att olika grupper finns representerade, så som olika åldrar, kön, etnicitet, socioekonomisk bakgrund och funktionsförmåga.

I samband med planering av insatser är det angeläget att ha dialog med invånare i respektive område, med såväl barn och unga som med vuxna. Det är också positivt att samverka med föreningar och företag i kommunen.

För att stärka kommunernas arbete är det önskvärt att undersöka förutsättningar för fler gemensamma tjänster i länet kopplade till biologisk mångfald och naturvård, på liknande sätt som friluftsliv finns idag.

Som underlag för grönplanering, dialog och beslutsfattande kan de åtta upplevelsevärdena för hälsofrämjande parker, gårdar och grönområden användas, samtidigt som vikten av närhet och storlek på grönområden beaktas[56].

Punkt e i åtgärden har en stark koppling till åtgärd 1. Systematiskt arbete med biologisk mångfald.

Denna åtgärd genomförs lämpligtvis tillsammans med åtgärd tre: Grönska i bebyggd miljö i åtgärdsprogram för anpassning till ett förändrat klimat.

Det finns även kopplingar till åtgärd 13: Främja fysisk aktivitet i städer och samhällen i Hälsans miljömål.

Berörda aktörer

Kommuner, Länsstyrelsen, Region Jönköpings län (kommunal utveckling)

Effekt och uppföljning

Åtgärden förväntas leda till en höjd kvalitet på befintliga grönytor som därmed främjar både biologisk mångfald, klimatanpassning, minskad klimatpåverkan, tillgänglighet och social hållbarhet. Samtidigt blir tätorterna och deras närmiljöer mer attraktiva att vistas i.

[56] Boverket (2023). Grönplanera för människors hälsa och välmående.

Genom tillgänglighet till områden som möjliggör sociala mötespunkter, fysisk aktivitet, återhämtning, avkoppling och rekreation ökar befolkningens välbefinnande och psykiska hälsa. Närhet och tillgång till grönstruktur gynnar alla invånare och fler får möjlighet till naturupplevelser och friluftsliv. Tillräcklig och rättvis tillgång till grönområden kan utjämna skillnader i hälsa mellan olika socioekonomiska grupper, och därmed bidra till ett mer jämlikt samhälle.

Dessutom förväntas andelen grönyta öka jämfört med andelen hårdgjord yta i länets tätorter. Det bromsar vattenavrinningen, vilket minskar risken för förorening av vattendrag till följd av översvämning av dagvatten. Effekterna av översvämningar, ras och skred som kan skada fastigheter och vägar mildras av absorberande grönytor och växters rötter som binder jorden. En ökning av trädens krontäckning i städer bidrar också till att hålla sommartemperaturerna nere och minskar risken för värmeslag vid värmeböljor.

När grönytorna ökar och träden blir fler, filtrerar blad och barr bort skadliga luftföroreningar och dämpar trafikbullret. Det främjar hälsan hos alla invånare. Bättre luftkvalitet gynnar särskilt utsatta grupper, dit räknas barn personer med astma eller KOL. Andra utsatta grupper som gynnas är hjärt- och lungsjuka, ofta äldre människor[57].

Kommunerna:
Genomförd G): Aktören har genomfört fyra punkter från listan.

Genomförd till hälften (H): Aktören har kommit halvvägs i genomförandet.

Påbörjad (P): Aktören har påbörjat någon av punkterna från listan

Ej påbörjad (E)

Länsstyrelsen:
Genomförd G): Aktören har genomfört punkt f-i från listan.

Genomförd till hälften (H): Aktören har genomfört en punkt från listan.

Påbörjad (P): Aktören har påbörjat någon av punkterna från listan.

Ej påbörjad (E)

[57] RUS (2025). Exempel på miljömålsåtgärder med samhällsekonomiska effekter.

Mål som åtgärden bidrar till

Miljömål: God bebyggd miljö, Ett rikt växt- och djurliv

Agenda 2030: Mål 3. God hälsa och välbefinnande, Mål 5. Jämställdhet, Mål 10. Minskad ojämlikhet, Mål 11. Hållbara städer och samhällen, Mål 13. Bekämpa klimatförändringarna

Ytterligare mål: Folkhälsopolitikens målområde 5, Nationellt mål för hållbara städer, Mål för politik för en gestaltad livsmiljö, Etappmålen om ekosystemtjänster och stadsgrönska samt Barnkonventionen.

Kostnad och finansiering

Kostnad i form av arbetstid samt kostnad för att genomföra utbildningar, anordna träffar (<100 000 kronor).

Länsstyrelsen
Jönköpings län

www.lansstyrelsen.se/jonkoping